

VAKBLAD

november 2018

#149

natuur bos landschap

Fons Mandigers
over beheer van
het wild zwijn

Faunabeheer
gericht op
gedrags-
verandering

special
jacht

Vakblad Natuur Bos Landschap verschijnt 10 x per jaar (niet in juli en augustus)

Redactie

Anne Reichgelt (hoofredactie), Geert van Duinhoven (eindredactie), Erwin Al, Ido Borkent, Joukje Bosch, Chantal van Dam, Bart de Haan, Jeroen van der Horst, Fabrice Ottburg, Pieter Schmidt, Renske Schulting, Martijn van Wijk.

Vaste bijdrage

Lotty Nijhuis (Stelling), Fred Kistenkas (Juridica)

Lay-out

Aukje Gorter, aukjegorter.nl

Beeldredactie

Aukje Gorter en Fabrice Ottburg

Cover

foto Margriet Kersbergen

Redactieadres

Postbus 618, 6700 AP Wageningen
redactie@vakbladnbl.nl 0317-465544

Abonnementenadministratie

Postbus 618, 6700 AP Wageningen
administratie@vakbladnbl.nl
www.vakbladnbl.nl
0317 466 439

MijnVakblad: zelf uw gegevens inzien en wijzigen

Met MijnVakblad kunt u als abonnee zelf uw adresgegevens wijzigen of uw abonnement opzeggen. Ook kunt u uw factuur bekijken. Ga voor MijnVakblad naar de pagina Contact. U kunt dan inloggen met uw e-mailadres (indien bij ons bekend) of met uw relatienummer (dat staat op het adresetiket van het tijdschrift). Heeft u nog geen wachtwoord of bent u uw wachtwoord vergeten? Klik dan op "Nieuw wachtwoord aanvragen" en er wordt een wachtwoord gezonden naar het bij ons bekende e-mailadres. Maar u kunt natuurlijk ook contact opnemen met de abonnementenadministratie. Zie het colofon voor adres en telefoonnummers.

Een jaarabonnement** (10 nummers) kost

- particulieren: € 49,-
 - bedrijven: € 69,-
 - studenten* / jongeren tot 18 jaar*: € 19,-
- Bovenstaande tarieven gelden bij een incasso-abonnement. Wilt u een factuur ontvangen, dan betaalt u €4,50 administratiekosten. Bovenstaande tarieven zijn inclusief verzendkosten binnenland. Abonnees in België betalen 5 euro per jaar extra voor de verzendkosten. Abonnees in landen buiten Nederland en België betalen 31 euro per jaar extra voor de verzendkosten

* Studenten moeten bij aanmelding een kopie van hun studentenkaart opsturen naar het secretariaat. Jongeren onder de 18 jaar (zonder studentenkaart) kunnen een kopie van hun identiteitskaart opsturen.

** Een abonnement loopt in principe van 1 januari tot en met 31 december. U kunt een abonnement elke maand in laten gaan. U betaalt in het eerste jaar dan een evenredig deel van het abonnementsgeld. Na een jaar wordt uw abonnement automatisch verlengd. U kunt te allen tijde opzeggen met een opzegtermijn van 1 maand.

Advertenties

Martine Janzen 0317-466432
adverteren@vakbladnbl.nl
U adverteert al vanaf € 158,-

Druk: Senefelder Misset, Doetinchem

Dit is een uitgave van de Stichting Vakblad Natuur Bos Landschap. In het stichtingsbestuur zijn vertegenwoordigd de KNBV, natuurbeherende organisaties en LandschappenNL. Bestuursleden: Harrie Hekhuis (voorzitter), Hans Gierveld (penningmeester), Sascha van Breukelen, Dianne Nijland, Evelien Verbij en Michiel van der Weide.

© Overname van artikelen is toegestaan mits met bronvermelding

Dit blad is gedrukt op FSC®-gecertificeerd papier.

12

16

24

- 3 **Voorwoord themanummer Jacht**
- 4 **Faunabeheer: Waar is de wetenschap?**
- 8 **stelling**
"Agrariërs moeten verantwoordelijkheid nemen voor de ganzenschade bij natuurbeheerders"
- 10 **kort**
- 12 **Jacht en jagen, hoe zit dit nu?**
Over de juridische basis van jacht, schadebestrijding en beheer
- 16 **Van nul-optie naar nul-schade**
Fons Mandigers over het beheer van het wild zwijn in de praktijk

- 20 **Ganzen: grenzen aan de groei?**
Dichtheidsafhankelijke effecten van ganzen
- 24 **Niet tellen, maar sturen**
Faunabeheer gericht op gedragsverandering
- 28 **Hoeveel wild kan een terrein verdragen?**
- 32 **KNBV – Humuspodzol: onbegrepen maakt onbemind**
- 34 **Praktijkraadsel**
- 34 **Agenda**
- 35 **Juridica**

Voorwoord *special jacht*

Het Vakblad Natuur Bos Landschap komt met een themanummer Jacht. Jacht als legale vorm van beheren, reguleren, oogsten dan wel schieten van wilde dieren. Een genot, een traditioneel recht, of een noodzakelijk kwaad, of zelfs iets dat niet meer past in onze tijd. Er is veel over te zeggen en daarom willen we in dit themanummer enkele actuele onderwerpen en ontwikkelingen belichten die voor de beheerder van natuurerreinen relevant zijn.

In onze westerse samenleving is een brede waardering ontwikkeld voor het gevoel dat we in ons land nog steeds naast "in het wild levende" dieren leven. Er is een massale verontwaardiging als er berichten verschijnen dat de afgelopen jaren tientallen procenten wilde dieren zijn uitgestorven. De benuttingsjacht roept weerstand op. In vrije tijd waarnemen van vogels, burlende herten, zeehonden en andere wilde dieren neemt een vlucht. Een deel van deze beschermde fauna kent geleidelijk een forse groei in ons voedselrijke, eenzijdige cultuurlandschap, daarbij weinig tot niet in de weg gezeten door oorspronkelijke natuurlijke vijanden. De consequenties in termen van schade aan landbouw, stedenranden en de toenemende risico's voor het verkeer worden door een activistisch deel van het publiek genegeerd of zelfs ontkend. Geluiden om na succesvolle bescherming aantallen te gaan reguleren worden overschreeuwd, zeker als het aantal te reduceren dieren het voorstellingsvermogen te boven gaat.

Er groeit een onbalans, daar zijn de deskundigen het over eens. Vreetschade, ziekterisico's voor intensief en/of diervriendelijk gehouden dieren enerzijds. Een immer onder druk staand Nationaal natuurnetwerk, met enkele met succes beschermde diersoorten en vele nog steeds

bedreigde dierpopulaties anderzijds. In dit spanningsveld is er geen antwoord meer denkbaar dat recht doet aan behoud van productie en daarmee onze levensstandaard enerzijds en ongestuurd laten ontwikkelen van vrije dierpopulaties anderzijds. Hiervoor zijn de recente ontwikkelingen rond de Oostvaardersplassen een goede illustratie. Het niet sturen in de populaties grote grazers heeft geleid tot een voor de samenleving onaanvaardbare uithongering, lijden en sterfte in de winterperiode. Het vervolgens via afschot terugbrengen van de hertenpopulatie tot een niveau dat het gebied kan dragen is ook niet aanvaardbaar. Het vangen en afvoeren van de herten wordt door deskundigen beschouwd als de meest extreme vorm van stress en lijden van de herten, wat naar verwachting tot veel sterfte zal leiden.

De samenleving staat hiermee voor een uitdaging om binnen de moderne context tot een afweging te komen voor het beheren van de wilde fauna in onze natuur. Een afweging waarin de intrinsieke waarde van natuur, het kunnen benutten ervan en het in balans brengen van grondgebruik met wilde populaties dieren recht wordt gedaan.

Met het voorliggende themanummer proberen wij een bijdrage te leveren aan deze discussie. Dank aan diegenen die dit mogelijk hebben gemaakt: onze sponsors, de auteurs en fotografen van alle artikelen, én onze gastredactie: Désiré Karelse, Joris Croomsigt, Wim Knol, Erwin Al, Ido Borkent en Anne Reichelt. Zij hebben er hard aan gewerkt om dit fraaie nummer te realiseren.

Fabrice Ottburg
Gasthoofredacteur

foto Elina de Jong

Dit themanummer kwam mede tot stand met een financiële bijdrage van Vereniging Natuurmonumenten, Nationaal Park de Hoge Veluwe, Stichting Twickel, Geldersch Landschap & Kasteelen, Fonds De Eik en Vereniging van Bos- en Natuurterreineigenaren.

foto Eline de Jong

heerplan op onderzoek zijn gebaseerd en welke een expert-inschatting betreffen. Daarnaast zijn er nog duidelijke leemten in kennis. Zo is er nog relatief weinig bekend over het verband tussen de populatiegrootte van reeën en het optreden van diverse vormen van schade. Datzelfde geldt voor de vraag welke sleutelfactoren het optreden van schade bepalen. Ook weten we nog weinig de wijze waarop dergelijke sleutelfactoren gebruikt kunnen worden om de diverse vormen van schade te voorspellen en er in het beheer op te anticiperen. De wetenschap kan ook helpen bij het verbeteren van de methoden die nu gebruikt worden om tot een faunabeheerplan te komen. En het valideren ervan, wat tot op heden niet of nauwelijks is gebeurd. Denk aan methoden waarmee populatiegroottes worden bepaald. Of de methoden voor

Linker pagina: Het ree wordt op veel plekken in ons land beheerd. De motivatie hiervoor is schadebestrijding en populatiebeheer. Ingrijpen in populaties kan niet tenzij de noodzaak is aangetoond, er geen alternatieven zijn en de instandhouding van de soort is geborgd. De wetenschap kan helpen om vast te stellen of aan deze voorwaarden wordt voldaan.

Onder: Het faunabeheer van reeën richt zich onder meer op het vergroten van de verkeersveiligheid door het terugdringen van het aantal aanrijdingen. Maar wanneer zien we dit beheer als succesvol? Hoeveel procent minder aanrijdingen is het doel?

de bepaling van de ecologische of maatschappelijke draagkracht van een gebied. Veel faunabeheerplannen geven aan dat de methoden die nu voor het ree gebruikt worden, hun gebreken hebben. Daarbij komt dat nieuwe technologieën ook een constante heroverweging van gebruikte methoden relevant maken.

Meetbare doelen stellen

De kernvraag in een faunabeheerplan is: Wat moet er worden bereikt? Welke doelstellingen streven we met het faunabeheer na? Voor reeën richten de meeste faunabeheerplannen zich op het beperken van schade aan fruitteelt en boomkwekerijen, en het vergroten van de verkeersveiligheid door het terugdringen van het aantal aanrijdingen. In veel gevallen zijn deze algemeen geformuleerde doelstellingen echter niet uitgewerkt in meetbare doelen. Zo is in de meeste faunabeheerplannen niet concreet aangegeven welk niveau van schade wordt geaccepteerd of met hoeveel procent de gemeten schade in de afgelopen periode, moet worden gereduceerd. Dit resulteert in een zekere mate van vrijblijvendheid en maakt het lastig om achteraf te evalueren of het faunabeheer succesvol is geweest. Een uitzondering vormt de uitwerking van de doelstanden voor de populaties en de mede hierop gebaseerde afschotaantallen. Het populatiebeheer is echter geen doel, maar middel. Eventueel afschot moet een ‘hogere’ doel dienen, zoals het reduceren van vraatschade of aanrijdingen en het gezond houden van populaties. Met het behalen van het

gewenste afschot kan dan ook niet geconcludeerd worden dat de doelen bereikt zijn. Daarvoor moet naar die ‘hogere’ doelen gekeken worden. En om dat te kunnen doen zijn eenduidige, meetbare doelen nodig met een duidelijk tijdpad.

Transparant afwegingskader

In het faunabeheer moeten voortdurend keuzes worden gemaakt. Er zijn in de meeste gevallen immers meerdere beheermaatregelen waarmee de gestelde doelen kunnen worden bereikt. De wetenschap kan helpen bij het maken van onderbouwde keuzes tussen kansrijke beheermaatregelen. Bijvoorbeeld door het ontwikkelen van een transparant en wetenschappelijk-verantwoord afwegingskader op basis waarvan keuzes tussen (pakketten van) maatregelen kunnen worden gemaakt. Op dit moment ontbreekt een dergelijk afwegingskader veelal. In faunabeheerplannen blijft de onderbouwing van gemaakte keuzes daarom vaak onduidelijk. Het palet aan maatregelen dat een beheerder ter beschikking staat, is in de plannen meestal wel uitgebreid beschreven. Maar wat ontbreekt is een systematische analyse van alle potentiële maatregelen om een vooraf gesteld doel te behalen en een helder inzicht in waarom voor de ene maatregel is gekozen en niet voor de ander. Een voorbeeld. In veel faunabeheerplannen is het voorstel om schade door reeën – bijvoorbeeld bij hoogstamboomgaarden van fruitteelers, in boomkwekerijen of in het verkeer – te bestrijden door populatiebeheer, oftewel, het verlagen van

Faunabeheer: Waar is de wetenschap?

Fauna moet worden beheerd met behulp van de best beschikbare wetenschap. Zonder twijfel is er bij faunabeheerders veel ervaring en expertise. De wetenschap speelt in het huidige faunabeheer echter maar een marginale rol. Zowel bij het ontwikkelen, uitvoeren als evalueren van het faunabeheer. Positief kritisch gezegd: er is nog veel ruimte voor verbetering. Het doel van dit artikel is een korte schets te geven van hoe de wetenschap beter kan worden benut in het faunabeheer. Het streven is hier niet om een volledig overzicht te geven, maar om een aantal duidelijke kansen te signaleren en de discussie over ‘science-based’ faunabeheer te initiëren.

— Edgar van der Grift (Wageningen Environmental Research)

> In Nederland omvat het faunabeheer jacht, populatiebeheer en schadebestrijding. Jacht is op slechts enkele niet-beschermde diersoorten toegestaan. Populatiebeheer wordt toegepast bij hoefdieren, waarbij door afschot een vooraf afgesproken populatiegrootte wordt nagestreefd. Schadebestrijding is gericht op het (lokaal) voorkomen van schade aan bijvoorbeeld gewassen, bosbouw of natuurwaarden. Ook het vergroten van de verkeersveiligheid, in de lucht en op het land, is hierbij een belangrijk streven. Het faunabeheer is geregeld in de Wet Natuurbescherming. Ingrijpen in populaties kan niet tenzij de noodzaak is aangetoond, er geen alternatieven zijn en de instandhouding van de soort is geborgd. Drie voorwaarden die om zorgvuldige onderbouwingen van keuzes en transparante

afwegingen vragen. Te meer omdat in de besluitvorming over het faunabeheer zowel economische als maatschappelijke belangen moeten worden gewogen. Daarbij komt dat de politieke belangstelling voor faunabeheer de laatste tijd toeneemt. En besluiten in het faunabeheer steeds vaker worden aangevochten via de rechter, in sommige gevallen zelfs tot aan de Raad van State worden voorgelegd. Hoe kan de wetenschap helpen? In het navolgende zijn enkele aanbevelingen uitgewerkt. Om het overzichtelijk te houden, zijn deze aanbevelingen gemotiveerd met voorbeelden uit het faunabeheer van één soort: het ree.

Vergroten kennisbasis

In het faunabeheer beginnen we niet bij nul. Er is een duidelijke kennisbasis opgebouwd die helpt bij het plannen en uitvoeren van het faunabeheer. Het is echter niet altijd duidelijk welke kennis wetenschappelijk is onderbouwd en welke niet. Of welke standpunten in een faunabe-

foto Fabrice Othling

de dichtheden door afschot. Dit kan permanent of tijdelijk, in het hele leefgebied of slechts lokaal waar knelpunten zijn geconstateerd. Alternatieve maatregelen worden in de plannen vaak wel genoemd en aanbevolen, maar concrete acties worden meestal niet gepresenteerd. Eén van de redenen die hiervoor door de opstellers van de plannen wordt gegeven, is dat de implementatie van dergelijke maatregelen buiten hun verantwoordelijkheid ligt. Anderen geven aan dat het in een latere fase wordt uitgewerkt, bijvoorbeeld door de wegbeheerders of wildbeheereenheden. In dat stadium zijn besluiten over het plegen van afschot en de omvang daarvan echter al gemaakt en is van een onderbouwde afweging tussen de diverse maatregelen geen sprake meer. Een situatie die vergeleken zou kunnen worden met een reisagent die uit de tien vliegtuigmaatschappijen die naar de gewenste bestemming vliegen altijd dezelfde maatschappij aanbeveelt, omdat hij met de anderen geen contract heeft. Het is niet erg waarschijnlijk dat de aanbieder waar de reisagent mee komt dan ook de goedkoopste is of het beste reisschema heeft. Einde metafoor. Deze onbalans in de faunabeheerplannen blijkt ook al uit de woordkeus: maatregelen die geen betrekking hebben op afschot worden dikwijls ‘flankerende’ maatregelen genoemd. Een meer

evenwichtige benadering van de verschillende beheermaatregelen en een onderbouwd afwegingskader is echter essentieel om tot de meest effectieve schadebestrijding te komen. Zonder vooringenomenheid voor een van de maatregelen. Met een dergelijke aanpak kan ook beter rekening worden gehouden met sociaaleconomische factoren en eventuele veranderingen in de maatschappelijke acceptatie van het faunabeheer. Het zal helpen om draagvlak te behouden voor het faunabeheer, niet alleen bij alle direct betrokkenen (provincie, Faunabeheereenheid, jachthouders, jagers), maar ook bij maatschappelijke organisaties en het grote publiek. Een onafhankelijke én kritische review van faunabeheerplannen is in dit licht ook aan te bevelen.

Testen, testen, testen

Om een goede selectie te kunnen maken, is kennis nodig van de toepasbaarheid en effectiviteit van de diverse beheermaatregelen. Ook is inzicht nodig in de efficiëntie van een maatregel. Wat kost een maatregel en wat levert het op? Maatregelen moeten dus zorgvuldig worden getest, voordat deze breed worden toegepast. Anders bestaat de kans dat er geld wordt verspild aan moeilijk-toepasbare en/of niet-effectieve maatregelen. En worden gestelde doelen niet bereikt.

In de praktijk worden dergelijke tests nogal eens overgeslagen. Of onzorgvuldig opgezet en uitgevoerd zodat er geen conclusies te trekken zijn. De redenen hiervoor zijn niet altijd duidelijk. Er kunnen commerciële belangen spelen. Er kan onvoldoende budget zijn. Of betrokkenen hebben simpelweg de sterke overtuiging dat een maatregel werkt en vinden testen niet nodig. Het gevolg is dat het vaak ontbreekt aan de benodigde kennis om de effectiviteit van een maatregel te kwantificeren of maatregelen onderling goed te kunnen vergelijken. Zo zijn er inmiddels, binnen en buiten Nederland, zo’n 19 typen maatregelen toegepast om het aantal aanrijdingen met reeën op verkeerswegen te reduceren, waaronder de aanleg van waarschuwingsschermen, wildreflectoren, faunarasters en het doen van afschot. Voor 11 van deze maatregelen is de effectiviteit echter nooit onderzocht. En voor de 8 typen maatregelen waarvoor wel onderzoeksresultaten beschikbaar zijn, geldt dat het aantal studies per type maatregel nog zeer beperkt is, de studies zich in veel gevallen richten op correlatieve verbanden en niet op causale verbanden, de kwaliteit van de studies (o.a. studieopzet, statistische analyse) in veel gevallen onvoldoende is om onderbouwde conclusies te kunnen trekken en de wijze van rapportage in veel gevallen onvoldoende is voor een

goede duiding van de onderzoeksresultaten. Om dergelijke kennisleemten te vullen kunnen experimenten en praktijkproeven worden opgezet. Experimenten – uitgevoerd in het laboratorium of een geprepareerd proefterrein – hebben het voordeel dat maatregelen worden getest onder gecontroleerde omstandigheden. Hierdoor kan meestal sneller en eenvoudiger worden aangetoond wat het potentiële effect is van een maatregel. Praktijkproeven – uitgevoerd in ‘real-world’ situaties – hebben het voordeel dat maatregelen worden getest op de plekken waarvoor ze bedoeld zijn en dus ook lokale omstandigheden gaan meewegen. Hierdoor kan inzicht worden verkregen in het werkelijke effect van een maatregel en de factoren die de effectiviteit kunnen beïnvloeden. Experimenten en praktijkproeven vullen elkaar dus aan en het verdient dan ook aanbeveling om beide te gebruiken (zie Kader 1 en 2).

Evaluatie effectiviteit beheer

In een streven om het faunabeheer voortdurend te optimaliseren, zijn evaluaties essentieel. Zijn de doelen bereikt? Is het beheer effectief gebleken? En zo niet, waarom niet? In de aanloop naar een nieuw faunabeheerplan wordt meestal uitvoerig gereflecteerd op de achterliggende periode. En op onderdelen wordt het beheer dan aangepast. Wat opvalt is dat dergelijke evaluaties vooral gericht zijn op het populatiebeheer en dan vooral de vraag of het afgesproken afschot gehaald is. En wat de eventuele oorzaak is als dat niet het geval is. Een evaluatie van de ‘hogere’ doelen blijft meestal beperkt tot het beschrijven van het aantal aanrijdingen in het verkeer, de vraatschade die is opgetreden en de vergoedingen die zijn uitgekeerd. Een analyse van de mate waarin de beheermaatregelen wel of niet hebben bijgedragen tot het behalen van de ‘hogere’ doelen ontbreekt. Dat geldt ook voor een heldere afleiding van benodigde aanpassingen in het beheer die er voor moeten zorgen dat de doelen in de toekomst wel gehaald gaan worden. Met een wetenschappelijker aanpak is dan ook veel winst te behalen. De inzet van populatiemodellen verdient hierbij aanbeveling. Dergelijke modellen kunnen veel inzicht geven in hoe de populaties zich (gaan) ontwikkelen en wat er nodig is om de doelstanden te bereiken. Als hierin ook kennis over de effectiviteit van de diverse beheermaatregelen wordt toegevoegd, kan gestuurd worden op een meetbaar doel wat betreft de reductie van schade. Tevens kunnen dergelijke modellen handvatten bieden voor adaptief populatiebeheer, waarbij steeds de meest recente gegevens worden gebruikt. Dergelijke instrumenten, in combinatie met gedegen evaluaties, kunnen een belangrijke hulp zijn bij het verbeteren van de besluitvorming over toe te passen maatregelen in het faunabeheer. Het maakt het mogelijk op feiten gebaseerde afwegingen en de ontwikkeling van science-based beheerstrategieën.<

edgar.vandergrift@wur.nl

Vanaf 15 november is dit artikel integraal te lezen op de website www.vakbladnbl.nl. Hierin zal ook de bijbehorende literatuurlijst meegenomen zijn.

Vertraagde roadkill ree (*Capreolus capreolus*)

Een aangereden reebok op de N224 in de gemeente Ede ter hoogte van Planken Wambuis. Het dier is aangereden op 29 juli 2017 op het midden van de dag (omstreeks 13:35 uur). Na een telefoontje via 112 is via de meldkamer van de politie de valwildverlofhouder ingelicht. Hij heeft de toestand van het ree beoordeeld en vervolgens het dier uit zijn lijden verlost.

Een blauwtje lopen

Duitse biologen onderzochten de effectiviteit van blauwe reflectoren in het terugdringen van aanrijdingen met reeën, zowel in een experimentele setting als in het veld. Zij stelden vast dat de reflectoren niet leiden tot aan dreiging gerelateerd gedrag (waakzaamheid, vlucht) of bewegingen waardoor reflectoren worden vermeden. De conclusie van deze onderzoekers was dan ook dat de studie geen bewijs levert dat blauwe reflectoren gedrag in reeën opwekken dat kan leiden tot het reduceren van het aantal aanrijdingen.

Blauwe reflectoren zijn de laatste jaren populair bij weg- en wildbeheerders. Onderzoek laat echter zien dat deze maatregel niet effectief is.

Hier zit een luchtje aan

In verschillende studies is het effect van geurstoffen op het gedrag van reeën onderzocht. Deense onderzoekers voerden een experiment uit. Zij gebruikten hiervoor 18 voederstations op een zandig substraat waarin pootafdrukken van de dieren konden worden afgelezen. Negen van de voederstations werden voorzien van geurstoffen. De overige voederstations dienden als controle. Geen van de geteste geurstoffen reduceerden het aantal bezoeken van de dieren aan de voederstations. Een Nederlandse onderzoeker deed een korte praktijkproef. Hij onderzocht of de geurstof Tupoleum vraatschade aan perenbomen kan reduceren. Hiervoor gebruikte hij drie fruitteeltpercelen. Rond twee percelen werd de geurstof aangebracht, de derde diende als controle. Naast metingen van vraatschade werd met infraroodcamera's het aantal bezoeken van reeën aan de drie percelen gevolgd. In de twee behandelde percelen werd niet minder schade of een lager aantal reeën gemeten dan in het onbehandelde perceel.

Reeën kunnen lokaal veel schade aanrichten aan fruitbomen. Geurstoffen die de dieren moeten afschrikken lijken vooralsnog weinig succesvol.

Johannes Kramer, gedeputeerde provincie Fryslân

“Boeren zouden bijvoorbeeld mee kunnen helpen met het prikken van eieren in natuurgebieden, bij de bron van het probleem”

“In Friesland worden we geconfronteerd met steeds meer ganzen. Vooral winter-ganzen veroorzaken overlast. Het kost ons jaarlijks tien tot twaalf miljoen euro, en die kosten nemen exponentieel toe. Wij streven naar een reductie van de schade van 5 tot 10 procent en vinden dat grondeigenaren een tandje bij moeten zetten. Grond-eigenaren binnen de foerageergebieden krijgen 100 procent van de schade vergoed. Daarbuiten is dat 80 procent. Wordt de doelstelling niet gehaald, dan verlagen we die vergoeding van 80 naar 50 procent. Dit jaar is de schade met 24 procent omlaag gegaan. De korting gaan we dus niet toepassen. Natuurlijk werd er vanuit de agrarische sector wel wat gemopperd. Maar in Nederland hebben we afgesproken dat je een volledige vergoeding krijgt voor schade veroorzaakt door soorten die niet bejaagd mogen worden. De wolf mag je niet bejagen, dus schade veroorzaakt door een wolf krijg je helemaal vergoed. Ganzen mogen deels wel worden bejaagd. Daarom hebben we deze keuze gemaakt. In dat opzicht ben ik het deels eens met de stelling. Natuurbeheerders krijgen geen ganzenschade vergoed. Terreinorganisaties nemen wel maatregelen om de ganzendruk te verminderen. Zo heeft It Fryske Gea vergassingsacties gehouden. Die zegt daarmee wel te stoppen nu boeren intensiever gaan bejagen. Het gaat dus nog niet heel eendrachtig. Uiteindelijk moet iedereen verantwoorde-lijkheid nemen. Ik ben al heel blij met die 24 procent, maar ik hoop dat we nog meer gezamenlijk kunnen optrekken. Boeren zouden bijvoorbeeld mee kunnen helpen met het prikken van eieren in natuurgebie-den, bij de bron van het probleem. Ter-reinbeheerders zouden die ruimte dan ook moeten geven.”

Dick Melman, Wageningen Environmental Research

“Die ganzenaantallen blijven voorlopig nog wel even stijgen en overleg zie ik als de enige oplossing”

“Het aantal ganzen in Nederland neemt al toe sinds eind jaren zeventig. In eerste instantie waren terreinbeheerders er trots op. Het was een succesverhaal. Dat veranderde naarmate de overlast toenam. Ook in natuurgebieden worden nadelige effecten van ganzen gevonden. Of je dat schade moet noemen, vind ik nog de vraag, maar ganzen schoppen in ieder geval de beoogde doelen in de war. Zowel de landbouw- als natuursector spelen een rol in de ganzenproblematiek. De land-bouwgebieden zijn heel aantrekkelijk om te foerageren, in natuurgebieden vinden ganzen goede broedplekken. Beide partijen hebben het probleem mogelijk gemaakt. Zeggen dat agrariërs alle verantwoordelijkheid hebben geeft geen pas en is niet de goede manier om het gesprek aan te gaan. Die ganzenaantal-len blijven voorlopig nog wel even stijgen en overleg zie ik als de enige oplossing. Ik heb gemerkt dat de percepties over pogingen om ganzenschade te verminderen enorm verschillen. Na drie jaar experimenteren met het aanbieden van opvanggebieden met verjaagacties daarbuiten verbleef zo’n 60 procent van de ganzen in de gedooggebieden, een percentage dat in de loop der tijd niet veranderde. Boeren zeiden: de opvang-gebieden werken dus niet. Natuurbeheerders zeiden: we moeten ze beter vormgeven want die rustgebieden zijn nooit goed begrepsd. Er lagen gebieden in waaruit ganzen werden verjaagd. Bovendien werden de grenzen regelmatig aangepast. Ik denk dat we moeten kijken wat we hebben gedaan en wat er beter had gekund. Met het brede ganzenoverleg (G7) waren we toen goed op weg. Ik vind dat we het opnieuw moeten proberen. Reële doelstellingen ontwikkelen, respect voor elkaars belangen tonen en zeggen wat je wilt en kunt gaan doen. Objectiveren en monitoren zijn daarbij essentiële ingrediënten.”

“Agrariërs moeten verantwoordelijkheid nemen voor de ganzenschade bij natuur-beheerders”

Ganzen verblijven in Nederland niet alleen vanwege de prachtige natte natuurgebieden, maar ook vanwege de grazige eiwitrijke graslanden. Boeren vinden dat niet altijd fijn omdat de ganzen alles wegvreten. Maar tegelijktijd hebben ook natuurbeheerders soms last van te veel ganzen. De ‘schuld’ van de ganzenproblematiek wordt echter vooral bij het natuurbe-heer en de natuurbeheerders gelegd. Moeten we het niet ook gewoon eens omdraaien? Licht de schuld niet net zo goed bij de agrariërs en zouden zij omgekeerd niet ook eens hun verantwoordelijkheid moeten nemen voor de ganzenschade bij natuurbeheerders?

— Lotty Nijhuis (journalist)

Berend Steenbergen, biologisch melkveehouder in Groningen

“Wat mij betreft gaan we in ganzenfoerageergebieden terug naar de herfstvergoeding, zodat overwinterende ganzen daar het hele seizoen welkom zijn”

“Ganzenschade is er voornamelijk op boerenland. Ganzen zijn hier sinds jaar en dag. Ik zie dat niet zo snel veranderen, behalve misschien door veranderingen in het klimaat. Maar zolang ze hier zijn, hebben we ermee te leven. Ik geloof dat we dit probleem samen moeten oplossen. Zo werkt dat ook gewoon in Nederland: als boer krijg je nooit helemaal je zin en als natuurbeheerder ook niet. Ik zit aan tafel bij het Ganzenakkoord Groningen, GAK. We werken met foerageergebieden. Natuurbeheerders in het GAK nemen daarnaast in hun gebieden maatregelen tegen ganzen, bijvoorbeeld afschot. Veel minder dan ik als melkveehouder zou willen, maar ik heb daar begrip voor. Als boeren vragen we ontheffingen aan om overzomerende ganzen te verjagen en zo schade tegen te gaan. In verandering van landgebruik geloof ik niet zo. Wij hebben een biologisch-dynamisch bedrijf en relatief eiwitarme graslanden, maar de ganzen zitten graag bij ons. Links en rechts kunnen we nog wel dingen verbeteren. Veel boeren vragen maar mondjesmaat ontheffingen aan. Het is nogal ingewikkeld en gaat per perceel. We zouden veel liever aanvragen per polder, dat scheelt enorm veel papierwerk. Verder ontbreekt een duidelijk plan voor overwinterraars. In de foerageergebieden krijgen we pas vanaf 1 november een vergoeding voor overwinterende ganzen. Boeren in een foerageergebied zullen dus tot 1 november hun overwinterende ganzen verjagen. Ganzen snappen niet dat ze het ene moment wel en het andere niet welkom zijn. Bovendien jaag je ze terug naar de plekken waar ze echt schade veroorzaken. Wat mij betreft gaan we in ganzenfoerageergebieden terug naar de herfstvergoeding, zodat overwinterende ganzen daar het hele seizoen welkom zijn. Dan kan daarbuiten op schadegevoelige gewassen planmatig verjaagd worden naar foerageergebieden.”

Arie den Hertog, Duke Fauna-beheer

“Nu vinden we bevers leuk, maar ze zitten al overal. Gaan we dan straks de boomkwekers de schuld geven?”

“Dat is belachelijk. Agrariërs zijn juist de dupe van foutief natuurbeheer. We hebben een grote hoeveelheid aantrekkelijke plas-dras-gebieden aangelegd en ganzen als beschermde soort aangewezen. Maar als je zoveel ganzen wilt beschermen, dan moet je ook zorgen dat er in die natuurgebieden voldoende voedsel is. Nu gaan al die ganzen elders eten zoeken, en dat doen ze bij boeren. Ik wil natuurbeheerders ook niet de schuld geven. De goede wetgeving was er gewoon niet. Maar juist rond natuurgebieden zien we de meeste schade. Je kunt een boer niet kwalijk nemen dat hij eiwitrijk gras laat groeien, die wil het beste voor zijn koeien. En boeren kunnen weinig doen zolang ganzen in natuurgebieden nauwelijks bejaagd mogen worden. Zonder die plas-dras-gebieden had de populatie nooit zo kunnen groeien. Minder plas-dras zou het probleem verkleinen, maar dat is natuurlijk geen oplossing. Die gebieden zijn er ook voor andere beschermde soorten. In Nederland lopen we altijd achter de feiten aan. We hadden meteen moeten ingrijpen toen de populatie ging groeien. Het aantal ganzen moet nu eerst een flinke douw krijgen, maar zulke beslissingen durven we in Nederland niet te nemen. We dreigen dezelfde fout nu opnieuw te maken. Let maar op: bevers worden het volgende probleem. Nu vinden we ze leuk, maar ze zitten al overal. Gaan we dan straks de boomkwekers de schuld geven?”

Luc Hoogenstein, boswachter Natuurmonumenten Gooi- en Vechtstreek

“Het zou mooi zijn als boeren in deze gebieden minder voedselrijk grasland zouden telen. Minder voedselrijk grasland verkleint de overlevingskans van ganzenkuikens”

“We hebben een boeiende relatie met ganzen. In het Naardermeer hebben we Natura 2000-doelstellingen voor verschillende vogelsoorten in het riet, zoals de purperreiger, grote karekiet en snor. Grauwe ganzen eten het riet waarin deze soorten broeden. We doen daar dus wat aan. Waar de purperreiger broedt, zetten we bijvoorbeeld netten neer om het riet te beschermen. We hebben ook een ontheffing gekregen om eieren van ganzen te schudden. Vooral de ganzen die jaarrond in Nederland verblijven zijn een probleem voor de beschermde Natura 2000-soorten. Maar natuurlijk zijn ganzen in zekere mate ook welkom. Ze horen bij het ecosysteem. In de wintermaanden is het Naardermeer een belangrijk gebied voor overwinterende ganzen zoals de kolgans. Het ligt dus genuanceerd. Je merkt dat onze maatregelen in het Naardermeer een effect hebben op de aantallen ganzen. We hopen dat de omliggende agrarische gronden nu ook minder overlast van ganzen hebben in de zomermaanden. Het zou mooi zijn als boeren in deze gebieden minder voedselrijk grasland zouden telen. Minder voedselrijk grasland verkleint de overlevingskans van ganzenkuikens. Ik vind dus dat landbouw en natuur in de toekomst vaker samen zouden moeten optrekken, je kunt zeker niet alleen de landbouw de zwarte piet toespelen. Juist de combinatie waterrijk broedgebied en eiwitrijk foerageergebied maakt Nederland zo aantrekkelijk. Zowel boeren als natuurbeheerders hebben dus een verantwoorde-lijkheid.”

Keurmerk Echt Wild

De Stichting Keurmerk Echt Wild gaat er voor zorgen dat wild in de winkels herkenbaar wordt aan een eigen keurmerk, het keurmerk Echt Wild. Het keurmerk speelt volgens de stichting in op de behoefte van de consument én de keten om echt wild herkenbaar te maken door middel van een keurmerk. "De consument wil graag zeker weten dat het echt wild koopt omdat deze dieren in alle vrijheid hebben geleefd en het vlees geen additieven bevat, maar ook een minimale ecologische footprint hebben omdat het dier lokaal opgroeit en gegeten wordt." Uit onderzoek van marketingbureau Zest zou naar voren komen dat tweederde van de Nederlanders het belangrijk vindt dat wild uit de vrije natuur herkenbaar is door bijvoorbeeld een keurmerk. Onderzoek van studenten van Hotel Management School Maastricht wees uit dat de bereidheid voor het uitdragen van een keurmerk door verschillende partijen in de keten groot is. Maar liefst 73 procent van de respondenten ziet toegevoegde waarde in een keurmerk voor wild. Het keurmerk zal worden uitgegeven door Stichting Keurmerk Echt Wild. Het bestuur bestaat uit Peter Klosse, oprichter van de Academie voor Gastronomie, Thomas van Meel van wildverwerkingsbedrijf Pieter van Meel en zonen, en Laurens Hoedemaker, directeur van de Koninklijke Nederlandse Jagersvereniging. Het keurmerk komt beschikbaar voor bedrijven en personen die volgens de huidige richtlijnen van de Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit wild in de keten brengen en geldt dus alleen voor wild waarvan de herkomst te traceren.

Nationale Park De Hoge Veluwe gesloten voor varkens

De Afrikaanse varkenspest rukt steeds verder op richting Nederland. Inmiddels is het virus ook in België aangetroffen. Het Nationale Park De Hoge Veluwe treft daarom nu maatregelen en sluit per direct haar varkenspoortjes af om te voorkomen dat eventueel besmette varkens van buitenaf het Park binnenkomen. Hoofd Bedrijfsvoering bij het Park, Jakob Leidekker, legt uit: "Een van de manieren waarop het virus kan worden overgedragen is van varken op varken. Dat willen we nu zo veel mogelijk tegengaan. Onze varkenspoortjes zijn bedoeld om migratie door de zwijnen tussen ons natuurgebied en andere gebieden om ons heen mogelijk te maken." Het Nationale Park De Hoge Veluwe is een omraasterd natuurgebied met op verschillende locaties mogelijkheden voor herten, zwijnen en andere dieren om die rasters te passeren. Leidekker: "De herten kunnen het raster nog gewoon in en uit." Het betreft een tijdelijke maatregel die is aangekondigd tijdens een bestuurlijk overleg met de Gelderse gedeputeerde Drenth. Daar is ook aangedrongen op een heroverweging van het provinciale ontrasteringsbeleid. Het Nationale Park De Hoge Veluwe vindt dat het in verband met besmettelijke dierziekten, zoals Afrikaanse

illustraties Aukje Conter

varkenspest en MKZ, cruciaal is dat de Veluwe middels het sluiten van rasters kan worden gecompartmenteerd. Afrikaanse varkenspest is een besmettelijke virusziekte die kan voorkomen bij 'gewone', gedomesticeerde varkens en andere varkensachtigen, waaronder ook het wilde zwijn dat in Nederland voorkomt. De ziekte is afkomstig uit Afrika, maar sinds 2007 wordt zij ook aangetroffen in onder meer Rusland, Oekraïne en Polen. Sinds 2014 duikt het virus op in meer westelijk gelegen Europese landen. In september 2018 maakte het een flinke sprong en openbaarde zich in België. Het ziektebeeld van de Afrikaanse varkenspest lijkt veel op dat van de 'klassieke' varkenspest: koorts, futloze varkens, gebrek aan eetlust, ontstoken oogslimvliezen, rode huid, (bloederige) diarree en braken. De dieren kunnen er aan overlijden. De ziekte is niet gevaarlijk voor mensen.

Landelijk protocol duizendknoop medio 2019 verwacht

Er komt een landelijk toepasbaar en breed gedragen protocol voor omgaan met Aziatische duizendknopen. Aequator Groen & Ruimte, Stichting Probos en Geofoxx Milieu Expertise starten met het ontwikkelen van dit protocol. Het protocol zal handreikingen en richtlijnen bevatten voor bewustwording, beheersing en voorkomen van verspreiding van Aziatische duizendknopen. Diverse partijen zijn op dit moment bezig met bestrijdingspilots en het opstellen van werkwijzen en richtlijnen. Elke partij is daarbij opnieuw het wiel aan het uitvinden. Dit leidt tot versnippering van beleid, terwijl juist een uniforme aanpak houvast biedt aan uitvoerende partijen. De drie samenwerkende partijen zijn in oktober 2018 gestart met het opstellen van het protocol. Ze werken daarbij ook aan standaard bestekbepalingen. Het protocol en de bestekbepalingen zullen medio 2019 voor iedereen vrij toegankelijk zijn op www.bestrijdingduizendknoop.nl. <https://tinyurl.com/protocol-duizendknoop>

Landschap heeft monitoring nodig

De toegenomen druk op het landschap vraagt om het nauwkeurig in de gaten houden van veranderingen. Dat stelt het College van Rijksadviseurs in een advies over landschapsmonitoring. Het advies werd aangeboden aan de minister van Binnenlandse Zaken. Het Nederlandse landschap staat volgens de adviseurs door ruimtelijke veranderingen en intensief gebruik onder druk: van uitbreidingen van steden en de aanleg van zonnepanelen en windmolens tot nieuwe wegen en de intensivering van de landbouw. De gevolgen zijn groot: de biodiversiteit loopt terug, houtwallen en heggen verdwijnen en de populatie van weidevogels slinkt snel. In 2012 werd het nationaal landschapsbeleid afgebouwd. Sindsdien hebben de provincies de verantwoordelijkheid en ook gemeenten meer mogelijkheden. Die decentralisatie zorgt voor meer ruimte voor regionaal maatwerk, maar ook voor een verdere versnippering van verantwoordelijkheid en beleid. Dat pakt niet overal gunstig uit, zeggen de deskundigen, want landschappen houden zich niet aan grenzen. Nauwe samenwerking en interprovinciale sturing is daarom van groot belang, aldus het advies. Het College van Rijksadviseurs adviseert de ministers van BZK, OCW en LNV een landelijk dekkend monitoringssysteem voor het landschap op te zetten om te kunnen volgen hoe het landschap zich ontwikkelt. Monitoring helpt om beleid te onderbouwen en de kwaliteit ervan te versterken. Ongewenste veranderingen komen in een vroeg stadium aan het licht en kunnen dan eventueel nog worden bijgestuurd, gestopt of teruggedraaid. Ook helpt monitoring om nieuwe kwaliteiten en succesvolle voorbeelden in beeld te brengen. Het College van Rijksadviseurs vindt dat monitoring van het landschap duurzaam verankerd moet worden in het rijksbeleid. <https://tinyurl.com/landschap-en-monitoring>

Oproep om structurele tegemoetkoming opruimen drugsafval

Landschappen NL, Natuurmonumenten, P10, Federatie Particulier Grondbezit, LTO Nederland, de Unie van Waterschappen en de Vereniging van Nederlandse Gemeenten hebben gezamenlijk aandacht gevraagd voor de problematiek met drugsafval in het buitengebied. Het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat had in 2014 een tegemoetkoming in de opruimkosten van drugsafval geregeld via een cofinanciering van 50 procent. Met een position paper vragen de partijen die regeling structureel te maken en vereenvoudigd voort te zetten. Minister Ollongren (Binnenlandse Zaken) liet naar aanleiding van kamervragen eerder al weten te onderzoeken of boeren en natuurbeheerders financiële steun kunnen krijgen voor het opruimen van drugsafval en saneren van de grond. Jaarlijks worden meer dan tweehonderd drugsafvaldumpingen geregistreerd. Opruimkosten kunnen oplopen tot wel 20.000 euro.

Tijdens Bodemdierendagen pissebed het vaakst gezien

Het gaat goed met de pissebedden. Dat blijkt uit de vierde Bodemdierendagen in oktober. Naaktslakken werden juist minder gezien. Dat meldt het Nederlands Instituut voor Ecologie (NIOO-KNAW). 856 waarnemers vonden in ruim 200 tuinen en parken zo'n 7.500 bodemdieren. Pissebedden werden op 89 procent van de onderzochte locaties gevonden en staan daarmee op 1 in de Bodemdieren Top 3 van 2018. In het natte najaar van 2017 stonden ze nog op de vierde plek. Op 2 en 3 volgden dit jaar regenwormen (85 procent) en spinachtigen (82 procent). Naaktslakken werden juist weinig gezien dit jaar. Ze zijn gevoeliger voor droogte en hitte. Volgens het NIOO zat er dit jaar veel variatie tussen de waarnemingen. Op balkons en groene daken hadden bodemdieren veel last van hittestress. In groene tuinen was juist alweer sprake van herstel. Van alle typen tuinen scoorde de tiny forest het hoogste: het mini-stadsbosje van IVN is het meest geschikt voor bodemdieren. <https://tinyurl.com/veel-pissebedden>

Universiteit Utrecht kan droogte twee maanden vooruit voorspellen

Onderzoekers van de Universiteit Utrecht kunnen dankzij een nieuw model de droogte in Nederland twee maanden vooruit voorspellen. De onderzoekers kijken onder andere naar de hoeveelheid water die beschikbaar is in Duitsland en Zwitserland, maar bijvoorbeeld ook hoe warm de zee is. De voorspellingen kunnen gebruikt worden om water in Nederland tijdig beter te verdelen en vast te houden. <https://tinyurl.com/droogte-voorspellen>

Plan van aanpak voor toezicht buitengebied

De ministeries van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit en Justitie en Veiligheid hebben een aanpak 'Versterking van toezicht en handhaving in het buitengebied' opgesteld. Dit is gedaan nadat LandschappenNL, Natuurmonumenten, de Jagersvereniging en de Federatie Particulier Grondbezit aan de bel hadden getrokken. De organisaties hebben het Rijk om steun gevraagd nu de overlast en criminaliteit in het buitengebied toenemen. De betrokken partijen noemen het plan van aanpak een belangrijke stap in de goede richting. In het plan zetten de ministeries de subsidieregeling als tegemoetkoming voor extra kosten tot 2020 voort. Ook willen ze in overleg met werkgevers nagaan of er behoefte is aan flexibelere manieren om boea's aan te stellen. Daarnaast gaan de betrokken partijen afspraken maken over de taakverdeling en samenwerking tussen de groene boea in het buitengebied en onder meer de politie. De Nationale Politie gaat tenslotte kijken naar het tarief dat nu wordt doorbelast voor de C2000 portofoons. De portofoon zorgt voor een direct contact met de meldkamer en werd altijd tegen geringe kosten beschikbaar gesteld. Sinds kort geldt er echter een veel hoger kostendekkend tarief. <https://tinyurl.com/pva-toezicht>

Meer werknemers in het groen, arbeidsmarkt wordt krapper

Het aantal werknemers in de agrarische en groene sectoren is de afgelopen twee jaar toegenomen. Er zijn ook veel vacatures die deels moeilijk vervulbaar zijn. Dat geldt vooral voor gespecialiseerde functies en seizoenswerk. Ook voor de toekomst verwachten vrijwel alle sectoren een groei. Veel werknemers hebben een vast contract en de uitstroom is beperkt. Dat zijn de belangrijkste conclusies uit het derde arbeidsmarktonderzoek van Colland Arbeidsmarkt, uitgevoerd in de eerste helft van 2018. Sinds 2014 voert Colland het onderzoek iedere twee jaar uit. <https://tinyurl.com/arbeidsmarkt-2018>

Tussenevaluatie PAS naar Tweede Kamer

In oktober heeft minister Schouten de tussenevaluatie van het Programma Aanpak Stikstof (PAS) naar de Tweede Kamer gestuurd. De evaluatie blikt terug op de eerste drie jaar (2015 – 2018) van het PAS en is uitgevoerd door Tauw. Het rapport concludeert dat het systeem van bijhouden en uitgifte van ontwikkelingsruimte goed werkt: de uitgifte van ontwikkelingsruimte neemt af bij verminderde beschikbaarheid. Er zijn ongeveer 8.000 toestemmingsbesluiten en meldingen ingediend en de administratieve lasten voor het bedrijfsleven zijn door het PAS omlaag gegaan.

Ruim een kwart van de herstelmaatregelen is inmiddels uitgevoerd. Tauw benoemt ook knelpunten. Zo is de voorgenomen netto-reductie van de ammoniakemissies uit de landbouw voor het jaar 2016 nog niet bereikt en is er zelfs sprake van een toename. Op de langere termijn wordt nog wel steeds een afname verwacht. Minister Schouten onderschrijft in haar begeleidende brief de noodzaak om terughoudend te zijn met het uitgeven van de resterende ontwikkelingsruimte. Ook benoemt ze dat het belangrijk blijft de bron- en herstelmaatregelen tijdig uit te voeren. <https://tinyurl.com/tussenrapport-pas>

Gelderland: Waterveiligheid in het geding door de bever

De provincie Gelderland overweegt om de bever te gaan bestrijden. Het gaat immers zo goed met deze soort dat hij een bedreiging gaat vormen voor de waterveiligheid. Dat blijkt uit de Kadernota Faunabeheer die de provincie in oktober heeft gepresenteerd. In deze nota komt GS ook tot de conclusie dat het niet goed gaat met de spreuw en de roek. De aantallen zijn lager dan enkele decennia geleden en daarom wordt de vrijstelling voor deze soorten opgeheven. Roeken mogen alleen nog met een speciale ontheffing gedood worden. De schade door meerkoeten en knobbelzwanen is lokaal merkbaar, maar over heel Gelderland zo klein dat dat geen reden is om ontheffingen voor bestrijding van deze soorten af te geven. Tijdens de bespreking van de kadernota hebben Provinciale Staten er bij het bestuur op aangedrongen om bij de jacht de zondagsrust in acht te nemen. Ook vragen PS om geen hoger eigen risico in te voeren bij schade veroorzaakt door grote hoefdieren, maar in te zetten op het beperken van de schade. Ook werd er een motie aangenomen die partijen oproept om meer te doen om te voorkomen dat er te veel zwijnen en edelherten op de Veluwe rondlopen.

Jacht en jagen, hoe zit dit nu?

foto Fabrice Ottburg

foto Wikipedia

foto Birdsflightnet

foto Wikipedia

foto Eline de Jong

foto Eline de Jong

Over de juridische basis van jacht, schadebestrijding en beheer

Jagen is omgeven door een groot aantal regels die ook nog eens verschillen per provincie. Voor niet-jagers is daar vaak geen wijs uit te worden. In dit artikel laten we zien hoe de jacht in Nederland is georganiseerd en geven we op hoofdlijnen het juridisch kader, de organisatie en de uitvoeringspraktijk. Veel bos- en terreinbeheerders hebben daar ook mee te maken omdat ze zelf jagen, dieren (laten) beheren of de jacht verhuren.

— Désiré Karelse (Faunabeheereenheid Noord-Holland), Jeroen Hoefnagels (Koninklijke Nederlandse jagersvereniging)

> In Nederland maakt de wetgever in de Wet Natuurbescherming onderscheid in drie verschillende regimes van jagen: jacht, schadebestrijding en (populatie)beheer. Daarnaast kan overlast een reden zijn voor beheer van de fauna. Voor de buitenstaander zal dit niet uitmaken. Die ziet immers een jager die aan het jagen is ongeacht het juridische onderscheid. Jagen is eigenlijk het werkwoord dat betekent opsporen en bemachtigen en jacht is het juridisch begrip. Voor de jagers zelf is dit onderscheid in drie regimes van groot belang omdat elk regime eigen voorwaarden, regels en onderbouwing heeft.

Wettelijk kader

De Wet Natuurbescherming verbiedt het doden, vangen of opzettelijk verstoren van dieren. Maar van dat verbod mag worden afgeweken. Op basis van faunabeheerplannen en de daarop verkregen mogelijkheden tot jacht, vrijstellingen en ontheffingen kan 'de jager' de uitvoering ter hand nemen. Voor de uitvoering (met het geweer) zal de jager altijd dienen te beschikken over een jachttakte. In Nederland zijn er ongeveer

27.000 jachttaktehouders/jagers. Het jachtdiploma (1-jarige praktische en theoretische opleiding met vier examens) is een van de drie vereisten voor de aanvraag van de jachttakte. Het grootste deel van de jagers heeft zich vrijwillig landelijk verenigd in de Jagersvereniging. Ook dienen de jagers lid te zijn van de wildbeheereenheid (WBE) waarbinnen hun jachtveld valt waar zij jagen. Nederland kent daarvoor een landelijk dekkend netwerk van 300 wildbeheereenheden. De jagers van een WBE voeren de door de provincie goedgekeurde faunabeheerplannen voor jacht, schadebestrijding en beheer uit. Jachtrecht is een recht waarmee de eigenaar van de grond waarop zich in het wild levende dieren bevinden zich die dieren mag toe-eigenen en is afgeleid van het eigendomsrecht. De Europese Vogelrichtlijn erkent dit jachtrecht als vorm van duurzaam gebruik. Daarnaast kan er 'gejaagd' worden in het kader van schadebestrijding, overlastbestrijding en (populatie)beheer. De beoogde uitvoering van maatregelen kan zijn beslag krijgen via verschillende vormen van faunabeheer zoals zijn ingekaderd in de Wet

Natuurbescherming:

- uitoefening van de jacht (conform Wet Natuurbescherming)
- uitvoering van de landelijke vrijstelling (conform Wet Natuurbescherming)
- uitvoering van de provinciale vrijstelling (conform provinciale verordeningen)
- uitvoering van de provinciale ontheffing (via machtigingen en conform provinciaal beleid)
- uitvoering van een opdracht tot beheer (conform Wet Natuurbescherming/provinciaal beleid)

Reden voor dit onderscheid (grofweg: jacht, schadebestrijding, overlastbestrijding, populatiebeheer en opdracht) zit in het doel, de belangenafweging en de (beschermings-)status van de diersoort. Bij de jacht gaat het om de uitoefening van het

jachtrecht. Het recht om zoogdieren of vogels toe te eigenen die zich in het jachtveld bevinden. Dit recht komt toe aan de jachthouder die krachtens eigendom of jachthuurovereenkomst gerechtigd is te jagen. Zo zijn ook Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten en andere terreinbeheerders gewoon jachthouder. Het jachtrecht in Nederland is (in tegenstelling tot andere lidstaten binnen Europa) beperkt tot vijf soorten (fazant, haas, wilde eend, konijn en houtduif), die door de jachthouder op grond van de Wet Natuurbescherming mogen worden bejaagd. De jager is daarbij gehouden om een redelijke wildstand in stand te houden en dient daarbij de balans te zoeken tussen wat hij duurzaam kan benutten en schade door het wild te beperken. De verplichting om een redelijke wildstand te hebben, houdt ook in dat de jager in principe niet jaagt op soorten bij een te lage stand. Jagers leveren daarnaast een actieve bijdrage aan de bevordering van de wildstand in het veld, bijvoorbeeld door aan biotoopverbetering te doen of door de predatiedruk te beperken. Voor de vijf wildsoorten bepaalt het Rijk de jachtperiode en de middelen.

Andere soorten zoals ree, wild zwijn, gans, hert zijn in Nederland geen wild in de zin van de wet en dus is er geen (benuttings-)jacht op die soorten. Verwarrend voor de niet-jager aangezien nagenoeg elke handeling met het geweer al snel als jagen bestempeld wordt. Immers deze soorten worden wel geschoten maar onder andere regimes, namelijk op grond van schadebestrijding of populatiebeheer.

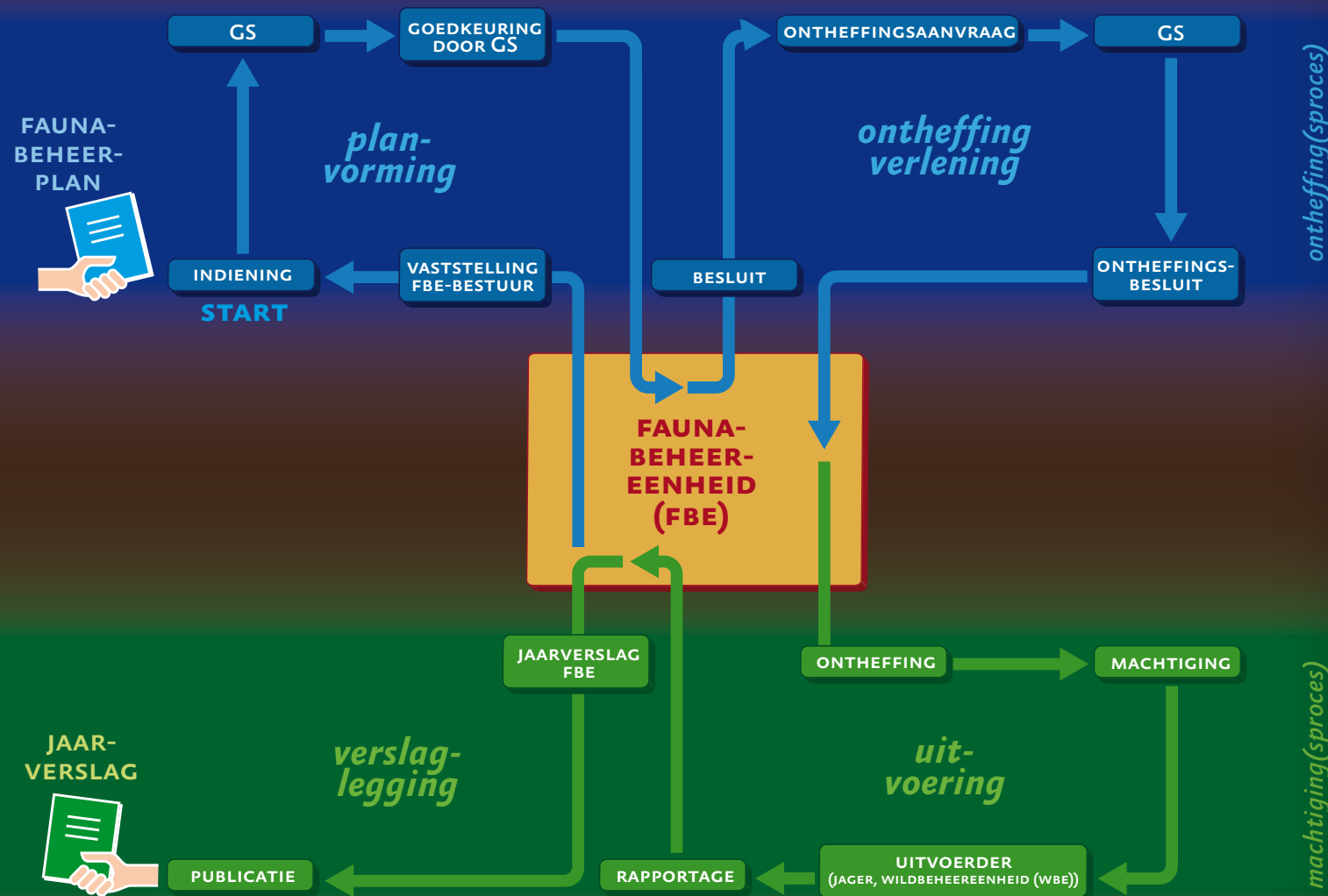
Schadebestrijding

Onderstaande vormen van 'jacht' zijn juridisch (fauna-)beheer. Het motief en doel hiervoor valt uiteen in:

- **Landelijke vrijstelling:** grondgebruiker mag Canadese gans, houtduif, kauw, konijn, vos en zwarte kraai beheren omdat deze landelijk schade doen.
- **Provinciale vrijstelling:** grondgebruiker mag soorten beheren die in betreffende provincie schade doen. Een provincie mag bepalen voor welke soorten dat geldt. Ontheffingen zijn gericht op schadebestrijding en/of populatiebeheer van beschermde diersoorten en voor middelen, tijden en plaatsen waar dit nodig en wettelijk mogelijk is. Een door de Faunabeheereenheid (zie verderop in dit artikel) verkregen ontheffing wordt (digitaal) doorgemachtigd aan de uitvoerders.
 - Gedeputeerde Staten kan een opdracht tot beheer geven aan de Faunabeheereenheid of aan een groep personen **in specifieke (nood-)situaties**. Provincies maken hiervan bijvoorbeeld gebruik bij de afhandeling van calamiteiten, het beheer van (invasieve) exoten, of bij het nulstandbeheer van wilde zwijnen en verwilderde dieren. Het is het hierbij mogelijk om de toegang tot terreinen af te dwingen, in het uiterste geval met hulp van de politie. De uitvoering van schadebestrijding en/of populatiebeheer zal vaak door de jager gedaan worden die ook het jachtrecht gepacht heeft. Hij heeft immers kennis van het veld en de lokale contacten. Waar het populatiebeheer of schadebestrijding betreft op basis van ontheffingen, dient de jager de ontheffingsvoorschriften in acht te nemen. Als het gaat om de generieke landelijke en provinciale vrijstelling voor de grondgebruiker om de schade te bestrijden dan kan de grondgebruiker de jager toestemming geven om dit uit te voeren.

Onderbouwing en verantwoording

Het krijgen van provinciale vrijstellingen en ontheffingen vergt een goede onderbouwing. Het kan bijvoorbeeld alleen als er geen andere bevredigende oplossing is om de (toekomstige, te verwachten) schade of overlast te voorkomen of te beperken of het populatiebeheer tot stand te brengen. Door de ingreep mag de 'staat van instandhouding' van de betreffende populatie van die diersoort niet in het geding zijn. Ook moeten de middelen en de methode benoemd zijn. Dit alles dient gemotiveerd te zijn in het faunabeheerplan of in de ontheffingsaanvraag die de

Faunabeheereenheid opstelt. In de wet staat ook dat de ontheffing kan worden verleend op grond van de volgende wettelijke belangen:

1. In het belang van de volksgezondheid of de openbare veiligheid.
2. In het belang van de veiligheid van het vliegverkeer.
3. Ter voorkoming van belangrijke schade (> dan € 250,- per geval) aan gewassen, vee, bossen, visserij of wateren.
4. Ter bescherming van flora of fauna.
5. Voor onderzoek en onderwijs.
6. Om het vangen of verstandig gebruik van bepaalde vogels in kleine hoeveelheden selectief en onder strikt gecontroleerde omstandigheden toe te staan.

Wie doet wat: rollen en verantwoordelijkheden

De minister van Landbouw Natuur en Voedselkwaliteit is verantwoordelijk voor de Wet Natuurbescherming, nader ingevuld door een Besluit Natuurbescherming en een Regeling Natuurbescherming. De uitvoering van het faunabe-

heerbeleid is grotendeels gedecentraliseerd aan de provincies en dat leidt tot (soms ecologisch of juridisch onverklaarbare) verschillen per provincie.

In elke provincie is een Faunabeheereenheid actief die zorgdraagt voor het opstellen van het faunabeheerplan. Het duurzaam beheer van populaties, de bestrijding van schadeveroorzakende dieren en de uitoefening van de jacht geschieden overeenkomstig dit faunabeheerplan. De (stichtings-)besturen van de Faunabeheereenheden bestaan uit vertegenwoordigers van de landbouw, natuurbeheer, jacht, particulier grondbezit en dierenbeschermingsorganisaties en hebben een onafhankelijke voorzitter. De faunabeheereenheid doet jaarlijks verslag van de uitvoering, maakt evaluaties en schrijft op basis daarvan minimaal elke zes jaar een faunabeheerplan.

Gedeputeerde Staten keurt het faunabeheerplan goed voordat dit in uitvoering kan. In het plan staat de basis voor het faunabeheer. Het bevat onder andere de maatregelen ter voorkoming en bestrijding van schade aangericht door in het wild

levende dieren en trendtellingen van populaties. Het faunabeheerplan levert de onderbouwing van het faunabeheer onder andere door gebruik te maken van wetenschappelijk onderzoek, beschikbare jurisprudentie alsmede door verplichte afschotregistratie en rapportages.

Op basis van het faunabeheerplan kan er binnen de wettelijke kaders gejaagd worden en kan de schadebestrijding plaatsvinden op diersoorten op grond van de landelijke en provinciale vrijstellingen op basis van de Wet Natuurbescherming en provinciale verordeningen. Ook kan de Faunabeheereenheid op basis van het plan ontheffingen aanvragen bij Gedeputeerde Staten en indien toegekend de jachthouders en grondgebruikers machtigen om het beheer uit te voeren.

In de wet staat dat jachthouders met een jachtakte zich met organiseren in een Wildbeheereenheid. De taak van de Wildbeheereenheid is om het vastgestelde faunabeheerplan uit te voeren en om te bevorderen dat 'een duurzaam beheer van populaties van in het wild levende dieren, bestrijding van schadeveroorzakende dieren en jacht wordt uitgevoerd in samenwerking met en

ten dienste van grondgebruikers of terreinbeheerders'. Ook grondgebruikers (agrariërs) en terreinbeherende organisaties kunnen lid zijn van een Wildbeheereenheid. Iedere provincie heeft eigen regels waaraan de Wildbeheereenheden moeten voldoen. Wildbeheereenheden worden gehoord over de inhoud van het Faunabeheerplan.

Jachthouders zijn wettelijk verplicht om hun afschotgegevens aan de faunabeheereenheid te verstrekken. Doorgaans gebeurt dit via een digitaal systeem, het FaunaRegistratieSysteem. De Faunabeheereenheid is verplicht deze gegevens jaarlijks op provinciaal niveau openbaar te maken in een jaarverslag. In het jaarverslag kunnen bijvoorbeeld gegevens staan over trendtellingen, populatiedata, wildaanrijdingscijfers en de schade-data van het Faunafonds/BIJ12.

Maatschappelijk draagvlak

Uit onderzoek blijkt dat ruim de helft van de Nederlanders positief staat ten opzichte van de jacht (als vorm van duurzame benutting) en dat slechts 10-15 procent van de Nederlanders tegen jacht is. Toch staan jacht en faunabeheer in de publieke en politieke belangstelling en is er een hoge emotionele betrokkenheid. Daarom is het goed dat ook het vaststellen van beleid en de uitvoering onder brede maatschappelijke controle staat. Zo hebben de besturen van de Faunabeheereenheden een brede maatschappelijke samenstelling met onder andere vertegenwoordigers uit de natuursector. De kwaliteit van het beleid wordt geborgd door het betrekken van adviezen van wetenschappers. Wet- en regelgeving en beleidskeuzes zijn onderhevig aan politiek bestuurlijk debat, zowel in de Tweede Kamer als in Provinciale Staten en soms zelfs gemeenteraden.

Dit betekent echter niet dat iedereen zich bij de uitkomst van zorgvuldige besluitvorming neer legt. Er worden dan ook talloze juridische procedures gevoerd tegen de besluiten van de provinciale overheden: bezwaren tegen het GS-besluit, vervolgens de beroepsprocedures bij de rechtbank of zelfs bij de Raad van State. Doorgaans betreft dit partijen die zich principieel niet kunnen verenigen met überhaupt welke uitvoering van faunabeheer dan ook. Dit kost alle betrokkenen veel tijd en geld. Dit heeft mede te maken met de wijze waarop in Nederland het faunabeheer (met uitzondering van de (benuttings-)jacht) ingericht is. In tegenstelling tot andere Europese lidstaten waar gejaagd wordt op grond van de algemene bepalingen van de Vogelrichtlijn en waar dieren duurzaam benut kunnen worden als er voldoende van zijn, kunnen in Nederland deze dieren enkel bestreden op basis van een ontheffing of vrijstelling op grond van de bijzondere afwijkingbepalingen van de Wet Natuurbescherming (en Vogelrichtlijn). Het voldoen aan de strenge afwijkingbepalingen gaat gepaard met de nodige bureaucratie, jurisdisering en uitvoeringsproblemen (zie kaders).<

d.karelse@fbenoordholland.nl

Jeroen.Hoefnagels@jagersvereniging.nl

Genzen bejaging in Nederland

In landen om ons heen worden de meest voorkomende ganzensoorten bejaagd op grond van de algemene bepalingen van de (benuttings-) jacht zoals opgenomen in de Vogelrichtlijn. De Vogelrichtlijn heeft deze ganzen ook expliciet als bejaagbaar aangewezen omdat er voldoende van zijn. De jacht moet wel gebeuren volgens de principes van duurzaam gebruik en mag niet gebeuren tijdens de trek naar de broedplaatsen of tijdens de broedperiode.

In Nederland mogen de ganzen alleen beheerd worden in het kader van schadebestrijding. Door de decentralisatie zal in elke provincie voldaan moeten worden aan de toets van de afwijkingbepalingen zoals opgenomen in de Wet Natuurbescherming. En in elke provincie zijn andere regels voor de uitvoering van het

genzenbeheer. Zo verschilt het per provincie of het seizoen start in februari, maart of april en het vervolgens eindigt in oktober of november. In sommige provincie mogen broedparen geschoten worden en in andere niet. En per provincie zijn er regels voor het al dan niet eerst verplicht inzetten van andere werende middelen zoals knalapparaat of vlaggen. Afschot kan daarnaast afhankelijk zijn van het gewas wat er staat maar ook dit kan weer per provincie of zelfs Wildbeheereenheid verschillend zijn. En om het nog ingewikkelder te maken kunnen de regels per ganzensoort verschillen. Kortom: de uitvoering van het ganzenbeheer in Nederland is zeer divers, dat maakt het niet eenvoudig en maakt het ook niet logisch eenduidig uit te leggen.

Uitvoering in de praktijk: damhertenbeheer

In het duingebied tussen Den Haag en IJmuiden werden in 2016 nog 4.859 damherten geteld. De dieren verrichten onder meer schade aan natuurwaarden en landbouwgewassen (bloembollen) en vormen een risico voor de verkeersveiligheid. Daarom is er een nieuw faunabeheerplan opgesteld op basis waarvan ontheffingen zijn verkregen. Het gaat om planmatig beheer van damherten door middel van afschot ter voorkoming van onevenredige schade aan maatschappelijke belangen. Schade aan landbouwgewassen, onder andere bloembollen, is ten opzichte van het verleden sterk afgenomen. In het beheerseizoen 2017-2018 zelfs tot nul. Het aantal dieren was in 2018 ruim 3700 en er zijn 2100 dieren geschoten. Het doel van beheer is om de populatie de

komende jaren nog verder terug te brengen tot 1.000 dieren. De ontheffingen en vergunningen die dit mogelijk maken zijn tot en met de Raad van State in stand gebleven. Na afloop van ieder beheerjaar, dat loopt van 1 april tot en met 31 maart, wordt de voortgang van het beheer bekeken. Dit gebeurt aan de hand van het uitgevoerde afschot, de tellingen, het aantal aanrijdingen, het aantal dood gevonden dieren en de getaxeerde landbouwschade en de schade aan inheemse flora en fauna. Deze laatste op basis van divers ecologisch onderzoek. De tellingen en het beheer worden begeleid door commissies en separate rapportages. De gegevens worden jaarlijks gepubliceerd in het jaarverslag van de Faunabeheereenheid.

Van nul-optie naar nul-schade

Beheer van het wild zwijn in de praktijk

foto Fabrice Ottburg

Veel natuurbeheerders vinden het prachtig dat een groot zoogdier als het wild zwijn in steeds meer gebieden rondloopt. Maar het levert natuurlijk wel gedoe, discussie en soms ruzies op met de burens vanwege schade die de dieren aan bijvoorbeeld landbouwgewassen kunnen aanbrengen. **Fons Mandigers**, gebiedsmanager bij Natuurmonumenten, heeft de nodige ervaring opgedaan en kan inmiddels goed samenwerken met de betrokken jagers, boeren en bestuurders. “Natuurbeheerders moeten veel kennis hebben over jacht, schadebeheer en het wild zwijn en meebewegen met de boeren die schade ondervinden van het wild zwijn.”

— Geert van Duinhoven (redactie VakbladNBL)

> In Brabant heerst paniek onder de varkensboeren. De zeer besmettelijke Afrikaanse varkenspest is in België opgedoken. En onmiddellijk is de discussie gestart waarom de provincie zich niet aan haar eigen nulstandsbeheer houdt: de interpretatie is immers dat er in Noord-Brabant geen wilde zwijnen zullen rondlopen. In de praktijk blijkt dat niet te handhaven en wordt de populatie in sommige gebieden steeds groter en neemt de verspreiding verder toe. De landbouw, en dan voornamelijk de intensieve varkenshouderij wijst in dit soort discussies vaak direct naar de natuurorganisaties. Want in natuurterreinen komen immers de meeste dieren voor. Dus moeten natuurbeheerders ook maar zorgen voor voldoende afschot, is de redenering. En ook de provincie zou meer moeten optreden en jagers aansporen om de nulstand te bereiken. Zolang er nog wilde zwijnen rondlopen, wordt er in de visie van veel boeren te weinig beheerd. Fons Mandigers is gebiedsmanager bij Natuurmonumenten in Noordoost Brabant en Rijk van Nijmegen. Hij zucht een beetje als de Afrikaanse

Varkenspest aan de orde komt. Natuurlijk kan het binnenkort een groot probleem worden voor de sector, maar als natuurbeheerder kan hij daar niet zo veel aan doen. Het is al jaren een zekerheid dat de ziekte een keer in Nederland zal opduiken, de vraag is eerder wanneer. Maar de wilde zwijnen massaal afschieten heeft geen zin en zal ook niet lukken. En bovendien zijn de zwijnen echt niet de oorzaak van de verspreiding van het virus.

Verstand van zaken

Dat neemt allemaal niet weg dat Mandigers zich al jaren inspant om als natuurbeheerder de populatie van de wilde zwijnen in vrije gebieden beheersbaar te houden. Want het is een feit dat het wild zwijn steeds meer voorkomt in Nederland en dat ze schade kunnen aanbrengen aan natuur maar vooral aan landbouwgewassen. Hoe denkt Mandigers als natuurbeheerder een bijdrage te kunnen leveren aan het beheersbaar houden van de schade? “Beheer en schadebestrijding moeten integraal onderdeel zijn van je natuurbeheer. Of het nu gaat om ganzen, reewild, wilde zwijnen of hazen, als natuurbeheerder heb je altijd met beheer en schadebestrijding te maken. Soms in je eigen terreinen, soms in de buurgebieden, soms in allebei. Als grote terreinbeheerder kom je daar

foto Valentin Panzisch

niet onderuit. Dat betekent dat je een serieuze gesprekspartner moet zijn voor alle partijen die op dit werkgebied bezig zijn. En je kunt geen gesprekspartner zijn door alleen maar te zeggen dat jij als organisatie geen jacht toe staat. Dat is niet reëel en ook niet nodig. Jacht, beheer en schadebestrijding zijn complexe onderwerpen waar veel mensen een mening over hebben. Dus moet je er voor zorgen dat je mensen in de organisatie hebt die kennis van de materie hebben. Mensen dus met verstand van zaken en die met jagers, wildbeheereenheden, overheden en andere betrokken partijen kunnen overleggen, mensen die zelf rol hierin kunnen nemen en die zich niet alleen door emoties laten leiden.”

“Ik heb de bijzonderheid dat in mijn team toevallig vier mensen zitten bij wie jacht, beheer en schadebestrijding met de paplepel zijn ingegoten. En zelf ben ik het natuurbeheervak binnengekomen via de wereld van de kooikers, jagers, vissers, stropers en griendwerkers. Daar liggen mijn roots en vanuit die ervaring heb ik ook lange tijd voor de kooikers in de examencommissie van de jachtexamens gezeten. Dan krijg je al veel mee. Als je als groen mannetje bij een bijeenkomst van de wildbeheereenheid binnenkomt, word je al snel als een vreemde eend in de bijt gezien. Maar

als dan blijkt dat je verstand van zaken hebt, dan opent dat deuren. Je moet elkaars belangen in beeld krijgen. In onze wereld is er ook heel veel wat ons bindt.”

‘Nul-schade’

Als voorbeeld noemt Mandigers de aanpak in Noord-Limburg, het gebied van de Mookerheide en St. Jansberg. Het gebied grenst aan het Duitse

Ganzen

De ganzenproblematiek is volgens Fons Mandigers wellicht nog veel complexer dan die van de wilde zwijnen. In Brabant neemt de schade door ganzen jaarlijks toe. Groot verschil is dat de ganzen ook schade teweeg kunnen brengen aan bepaalde natuurtypen die je als natuurbeheerder niet wilt. De schade in de landbouw is er wel, maar van een totaal andere orde dan die door zwijnen. In gebieden waar zich langzaam maar zeker een nieuwe populatie ganzen opbouwt, neemt Natuurmonumenten maatregelen om problemen beheersbaar te houden. Maatregelen, naast afschot, zijn het rapen en behandelen van eieren en/of het plaatsen van kuikenrasters. In gebruikersverklaringen die Natuurmonumenten afgeeft aan jagers, staat vaak vermeld dat de gebruiker ook de bejaagbare ganzen beheert.

foto's Fabrice Ottburg

foto Eline de Jong

Reichswald waar een populatie wilde zwijnen leeft. Die zitten daar in het raster maar er ont-snapt er wel eens eentje. Vrij plotseling kwamen er ook aan de Nederlandse kant heel veel zwijnen voor. Dus zaten er steeds meer boeren met schade en was er een toename van valwild. Mandigers: “En dan wordt er snel naar de terreinbeheerders gekeken: wat gaan ze doen? Wij zouden kunnen antwoorden dat wij niet aan jacht doen omdat het een rustgebied is, maar dat gaat natuurlijk niet werken. Je moet als natuurbeheerder open staan voor een dergelijk gesprek en problematiek. En alleen al het feit dat je mee gaat bewegen, dat je het gesprek aan gaat, en dat je laat zien dat je weet waar je het over hebt en de problematiek serieus neemt, neemt al een hoop koude uit de lucht. Vergelijk het met distels: als er ergens tien staan en je maait er zeven weg, is men al snel tevreden. Maar staan er ergens drie en je doet niets, krijg je gedoe. In dit geval hebben we in Noord-Limburg heel snel contacten gelegd met de wildbeheereenheid Maas & Niers, waar we al lid van waren. Toen het dus een issue werd, zaten we in no time aan tafel en hadden we in no time met z’n allen een aanpak uitgewerkt.” Groot probleem is echter wel dat het bij wild zwijn heel lastig is om precies te bepalen hoeveel je er wil toestaan. Ze zijn heel beweeglijk en ze hebben een hoge reproductie. “Het wild zwijn zal nooit meer verdwijnen uit Nederland, wat je er

ook aan doet. Zeker niet in ons huidige landschap dat in de zomer verandert in een maislandschap dat uitstekende dekking en voedsel geeft aan het wild zwijn. Wij streven dus niet naar een nul-stand maar naar een situatie met een minimale schade. Ook boeren vinden het in de regel niet erg als er wat van die dieren lopen, maar ze willen zo min mogelijk schade. Aan de andere kant proberen wij de boeren er ook van te overtuigen dat de wilde zwijnen niet van natuurbeheerders zijn. De dieren zijn er gewoon en wij willen helpen om de schade te beperken, maar ook de landbouw heeft hierin een verantwoordelijkheid. Het is dus belangrijk om de wederzijdse verwachtingen open met elkaar te bespreken. Want wij beheren wel, maar niet op alles en commando.”

Levenswijze

Maar met goede afspraken en een open houding ben je er nog niet, merkte Mandigers in Noord-Limburg. Want er is volgens hem een chronisch gebrek aan voldoende kennis over het beheer van het wild zwijn. De doorsnee-jager kan een haas of een eend schieten en soms reewild maar de kennis en ervaring over het wild zwijn is in de regel beperkt, weet Mandigers. “Dat moet ontwikkeld worden bij alle partijen: bij ons maar ook bij de jagers en de boeren. Het is een relatief nieuwe soort in Nederland en dus moet een jager zich verdiepen in de levenswijze van de dieren,

hoe de voerplekken er uit moeten zien, de wijze van afschot, echt alles. Bij de meeste wildbeheer-eenheden is dat de afgelopen vijf jaar opgepakt met cursussen. Maar het vergt nog wel een paar jaar voordat alle jagers voldoende kennis hebben over de dieren maar ook over de ondersteunende apparatuur als warmtebeeld- en restlichtkijker. En daarbij komt dat het schieten van een enkel wild zwijn gemiddeld zo’n 40 tot 80 uur vergt. Om voldoende afschot te realiseren moet je dus voldoende efficiënt kunnen zijn. Ik merk nu al een selectie in het aantal vrijwillige jagers, omdat de jacht op wilde zwijnen vooral heel veel wachten is en dus niet zo aantrekkelijk.”

Voetbalveld of golfbaan

En als de afspraken, de kennis en de jagers er zijn, komt het dan allemaal goed? “Dat is inderdaad wel de ervaring in Noord-Limburg. We hebben, heel belangrijk, een goede coördinator bij de wildbeheereenheid die zaken rondom beheer en schadebestrijding regelt. Ook maken we afspraken waar publiek en de pers terecht kunnen voor vragen. Alles op dit vlak doen we in alle openheid en transparantie maar we hangen het niet aan de grote klok. Het is een ingewikkeld onderwerp en onnodig zaken los maken in de samenleving draagt weinig bij. Van de andere kant valt het sentiment over wilde zwijnen vaak nog wel mee. Reewild ligt een stuk gevoeliger, net als ganzenbe-

heer. Zeker als wilde zwijnen een voetbalveld of golfbaan om hebben gewoeld dan is iedereen er opeens helemaal klaar mee.” Meestal neemt de schade af als je in de natuurge-bieden de zwijnenstand beheert. Je moet vooral goed in de gaten houden of de populatie mis-schien weer gaat pieken, vertelt Mandigers. “In Noord-Limburg hadden we de situatie na een paar jaar redelijk onder controle, ondanks het feit dat er nog steeds overal zwijnen zitten. Maar de schade is minimaal en er is geen gedoe meer in de landbouw. En er zullen ongetwijfeld schom-melingen optreden in de populatie door allerlei invloeden. Zo’n hete zomer die we nu hebben gehad zal overigens nauwelijks effect hebben op de stand van de wilde zwijnen omdat er voldoen-de voedsel en meestal ook water voor ze is. Een strenge winter met veel sneeuw zal veel meer ef-fect hebben op de populatie dan een droge zomer. In een winter waar het drie weken vriest of een paar dagen 25 graden vriest, zullen veel biggen dood gaan. Maar zolang we dit landbouwsysteem

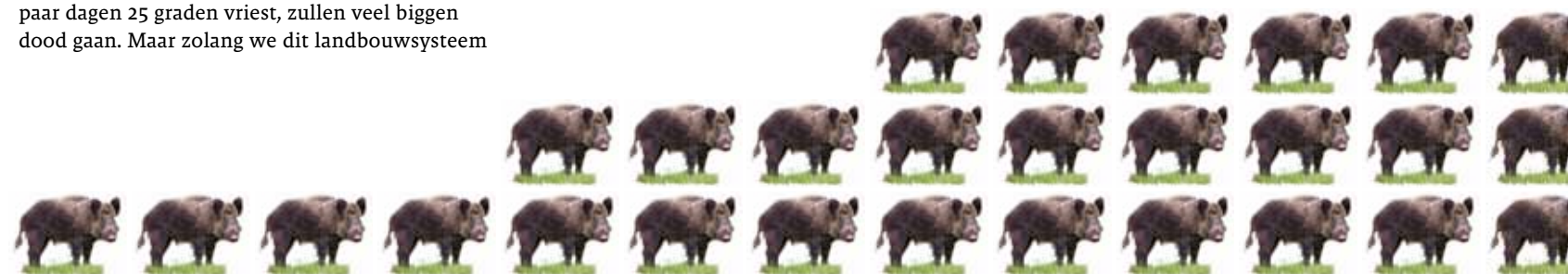
hebben, zal het wild zwijn niet uit te roeien zijn of ooit een voedseltekort krijgen.”

Vergrootglas

Kan de komst van de Afrikaanse varkenspest dat evenwicht tussen partijen nu verstoren? “Ja en nee. Er is veel afstemming en het beleid is in be-weging. Meest lastige is misschien nog wel om ra-tio en emotie goed van elkaar te scheiden. Vanuit de landbouw wordt soms nog wel eens geroepen: ‘haal het leger er bij, drijf ze op en we schieten ze allemaal neer’. Geen goed idee, want ten eerste: hoe zit het dan met beschaving anno 2018? Ten tweede los je daarmee het probleem niet op en ten derde denk ik dat de maatschappij dat niet toe staat. Wij nemen onze verantwoordelijkheid indien nodig, maar gaan ons beheer dus nu niet zo maar helemaal omgooien omdat de varkens-

pest op de loer ligt. Tegelijkertijd weten we dat ons werk nu weer even onder een vergrootglas ligt. Maar bedenk goed dat verspreiding van de Afrikaanse varkenspest niet veroorzaakt wordt door het wilde zwijn. Het ministerie en de land-bouwsector moeten dit toch samen oplossen.” Risico’s van verspreiding liggen vooral bij veehou-derijen, vrachtverkeer met vee en voedsel. Ook de jacht op het wild zwijn vormt een risicogroep in de verspreiding. Het virus is niet in Nederland of in de grensstreek aangetroffen – noch bij zwijnen, noch bij varkens. Wij vinden dat preventiemaat-regelen zich moeten richten op de grootste risico-factor: de mens.”<

redactie@vakbladnbl.nl

Ganzen: grenzen aan de groei?

Dichtheidsafhankelijke effecten van ganzen

foto Robert-Jan Asselbergs

Grauwe ganzen op zomerkoolzaad met verjaaglinten: dit is een goed voorbeeld van gewenning.

De grote hoeveelheid ganzen is een succesverhaal van het natuurbeheer. En is voor veel natuurliefhebbers een prachtig gezicht. Maar zijn er grenzen aan de aantallen ganzen? Bijvoorbeeld vanwege de schade die ze toebrengen aan de landbouw? In dit artikel gaan we in op aantalsontwikkeling, dichtheidsafhankelijke effecten van populaties ganzen en hoe grondgebruikers, jagers en andere beheerders hierop kunnen inspelen. Het leidt tot een pleidooi voor een ander beheerregime met aantalsregulering en bescherming in plaats van alleen het huidige beschermingsregime.

— Wim Knol (Jagersvereniging), Adriaan Guldemond (Centrum voor Landbouw en Milieu), Jeroen Koorevaar (Adviesbureau E.C.O. Logisch) en Henk van der Jeugd (Nederlands Instituut voor Ecologie)

> Nederland is als rivierendelta altijd een ganzenland geweest. De aantallen en soortensamenstelling zijn in de afgelopen vijftig jaar flink veranderd. Dat geldt zowel voor de hier broedende ganzen als de trekkende winterganzen (figuur 1). De aantallen zijn vervelend eenvoudig door volop eiwitrijk voedsel in intensief gebruikte graslanden, grote wateren en moerassen waar 's nachts veilig overnacht kan worden en wettelijke bescherming. In de ecologie wordt het logistisch groeimodel, de S-curve, vaak gebruikt om de ontwikkeling van dierpopulaties te beschrijven. Zo'n S-curve laat zien dat populaties na introductie of vestiging eerst langzaam en dan exponentieel groeien en vervolgens afvlakken als de draagkracht van het gebied wordt bereikt. Dit is dichtheidsafhankelijke regulatie. Bijvoorbeeld door gebrek aan voedsel of broedgelegenheid, waardoor de sterfte van adulten of jongen toeneemt en geboorte en sterfte in dynamisch evenwicht zijn (figuur 2). Voor de kolgans die hier in grote aantallen overwintert lijkt dat stabilisatieniveau bereikt. Voor de brandganzen, zowel die hier broeden als voor de hele flyway (het samenhangende overwinterings- en broedgebied, dus van de arctische gebieden tot de lage landen), zitten we in de exponentiele fase. Ook de hier broedende grauwe ganzen hebben nog niet hun plafond bereikt. Vol-

gens studies van SOVON en CLM is bij ongeremde groei in Nederland nog ruimte voor veel meer broedende jaarrondganzen. Dit heeft gevolgen voor het maatschappelijke draagvlak voor ganzen, omdat de negatieve effecten ook toenemen. Voor beheerders is het cruciaal om te weten op welk niveau je de populatie wilt of kunt houden. Bij een geringe omvang van de populatie kun je namelijk nog het gemakkelijkst sturen. Zodra een populatie in de exponentiele, steile groeifase zit moeten alle zeilen worden bijgezet om dat reductieniveau te handhaven. De aanwas is dan namelijk aanzienlijk hoger dan bij een lagere populatie. Het verlagen van aantallen van een doorgeschoten populatie naar een beheerbaar niveau vraagt om zeer ingrijpende maatregelen die ook maatschappelijk op weerstand kunnen stuiten. Zo wordt voor de grauwe gans sinds 2011 aangestuurd op een schade die correspondeert met 25.000 broedparen in Nederland. Dit aantal ligt nu op circa 110.000-120.000. Dit betekent een gewenste reductie van ongeveer 80 procent!

Beheeropties

Welke opties hebben grondgebruikers en jagers om te sturen op vermindering van de negatieve effecten en schade?

De lusten...

De aanwezigheid van grote aantallen ganzen op de grond of overvliegend blijft een bijzonder en vaak ook spectaculair gezicht. De roep van de eerste kolgans in het najaar is ook zo'n bijzonder moment. Grauwe ganzen zorgen ervoor dat moerasgebieden (bijvoorbeeld de Oostvaardersplassen) niet dichtgroeien met riet. Beperkte ganzenbegrazing op wintergraan kan de oogst onder goede omstandigheden vergroten met zo'n 5 procent door het uitstoelen van de plant. En natuurlijk wordt ganzenvlees benut als puur natuurlijk vlees.

...en lasten van ganzen

Terreinbeheerders zijn niet blij met grauwe ganzen die de rietvorming tegengaan door vraat (broedgebied van rietvogels) of ganzen die voedselarme vennetjes bemesten. Ook vervuiling van recreatieterreinen en (risico op) aanvaringen met vliegtuigen of auto's vormen een probleem. Ganzen brengen schade toe aan landbouwgewassen waardoor BLJ12-Faunafonds in 2017 ca. 22 miljoen euro aan ganzenschade uitkeerde. De werkelijke schade ligt drie tot vier keer zo hoog.

Niets doen

Niets doen betekent dat de populaties van jaarrondganzen verder zullen toenemen en daarmee ook de effecten en kosten. SOVON voorspelde in 2006 dat er in 2040 maximaal 90.000 broedpaar grauwe ganzen zouden zijn. In 2018 zijn er echter al 110.000-120.000 broedpaar, waarbij het afschot van 200.000 grauwe ganzen en onklaar maken van tienduizenden eieren en nesten niet is inbegrepen. Een studie van CLM in 2011 laat een ontwikkeling zien van een groei naar 1,35 miljoen jaarrondganzen, globaal 350.000 broedparen waarvan 220.000 broedpaar grauwe gans.

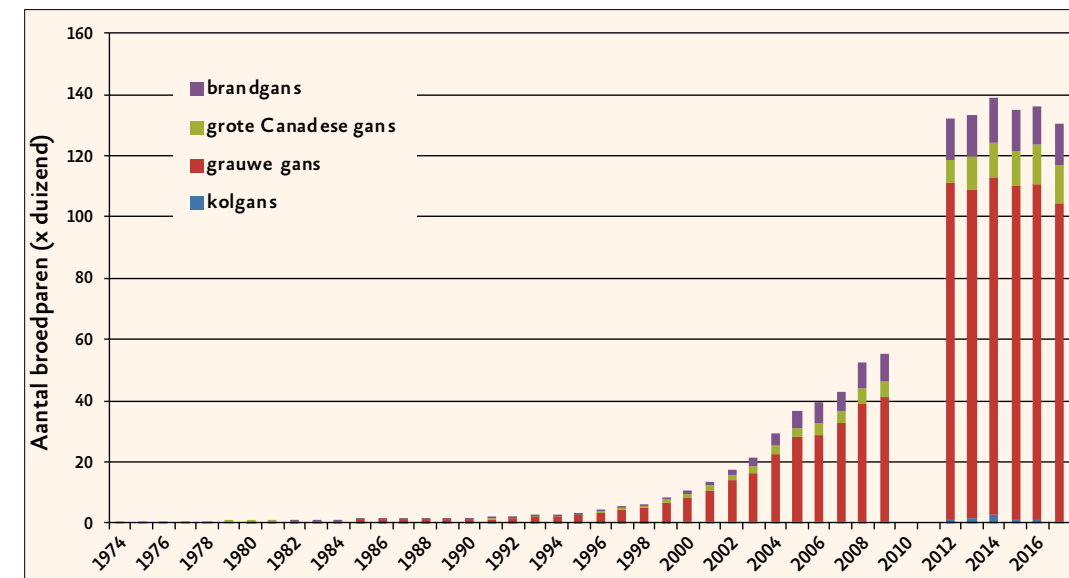
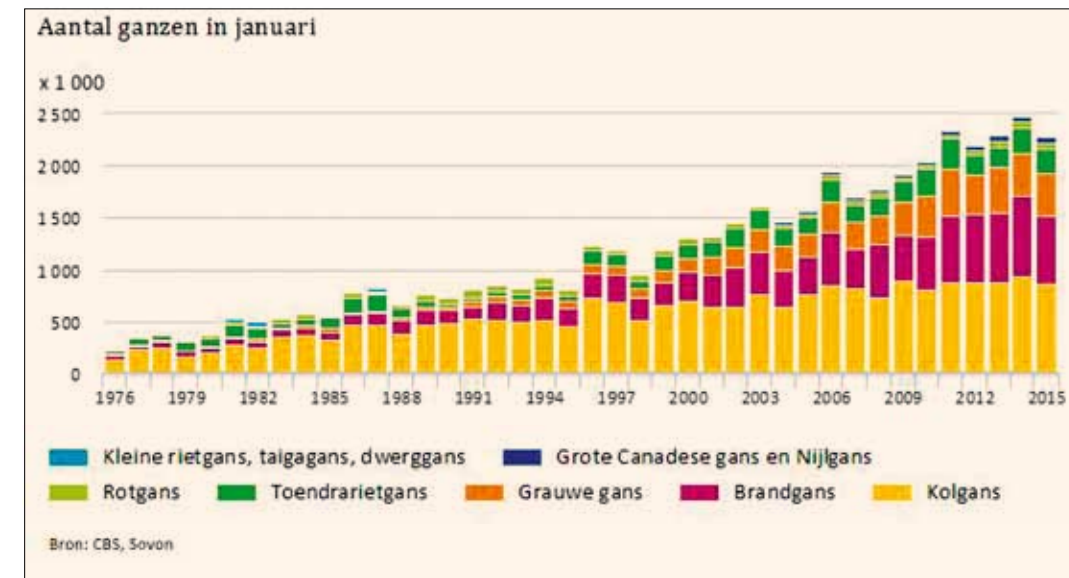
Wering en verjaging

Met lasers, vlaggen, bordercolliës, vliegers, gaskanonnen en dergelijke kun je ganzen verjagen. Het effect hiervan is veelal tijdelijk (ganzen leren snel!) en het leidt vaak tot lokale verplaatsing van ganzen naar andere percelen (tabel 1). Verjagen is alleen zinvol als je daarmee de ganzen kan verjagen van een 'duur' gewas (bijvoorbeeld groenten) naar een 'minder duur' gewas (gras) of natuurgebied. Meer effect heeft verjagen als je het combineert met afschot waarbij het belangrijk is dat verjaging en bejaging consequent worden uitgevoerd zodat de ganzen kunnen leren waar ze wel en waar ze niet mogen verblijven. Verjaging heeft het nadeel dat de ganzen dan meer vliegen, dus meer energie verbruiken (6 procent) en dus meer voedsel nodig hebben. Nadeel van lasers, die effectief zijn in verjaging, is dat ze ook andere vogels verjagen (weidevogels!) en dat het licht gevaarlijk is voor de ogen van mens en dier.

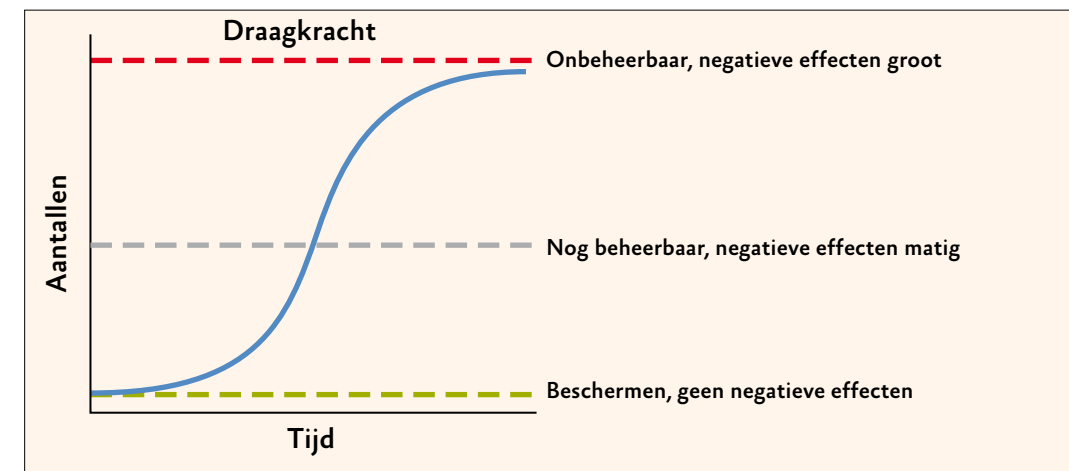
Ganzenfoerageergebieden

Het idee achter de foerageergebieden is dat er buiten deze gebieden verjaagd wordt, waardoor

Figuur 1. Boven: maximum aantal getelde ganzen in januari tijdens de watervogeltelling (SOVON data). Onder: geschat aantal broedparen van jaarrondganzen in Nederland volgens 3 verschillende tellingen. Data van Melman (WEnR/SOVON; 1974-2009) en Schekkerman (SOVON, 2012) en van de landelijke ganzentellingen op de derde zaterdag in juli (2013-2017) verzameld door wildbeheereenheden. Aantallen uit jultelling zijn gedeeld door factor 4 om zo een schatting van het aantal broedpaar te krijgen. Deze perioden zijn qua aantallen niet vergelijkbaar.

Figuur 2 Theoretisch verloop van de populatiegroei van ganzen, mogelijkheden voor beheer en optreden van negatieve effecten.

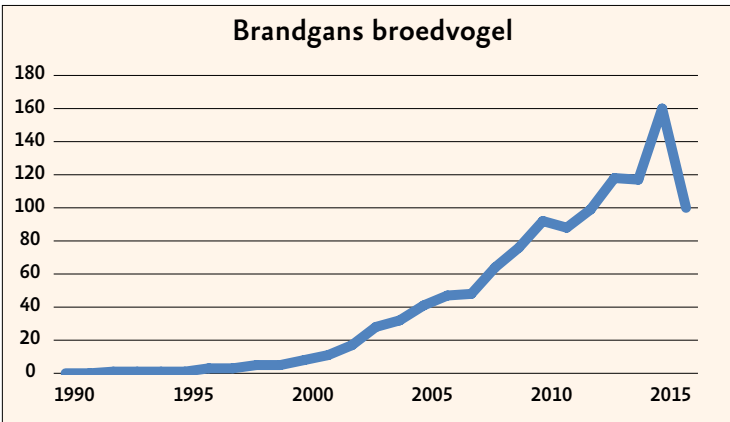
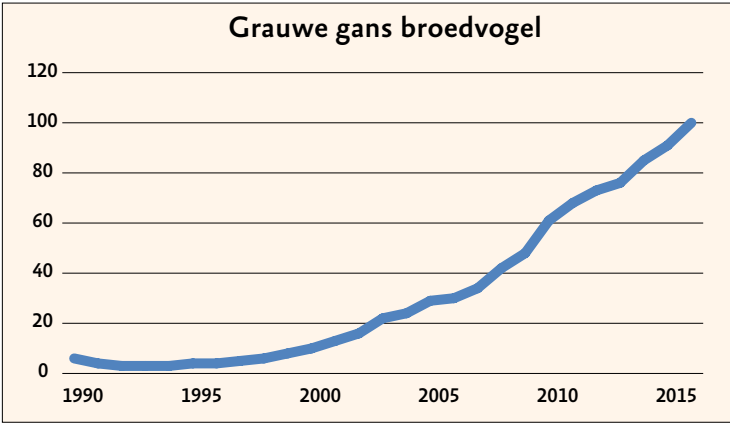

Tabel 1
Effectiviteit van preventieve maatregelen tegen ganzen.

* LEGENDA:
++ is effectief
+ is redelijk effectief
- is niet effectief
? is niet bewezen

Maatregel	Effectiviteit: perceel en lokaal *	Effectiviteit: gebied (circa 4-5 km)*
Verjaging		
Visueel (linten/vlaggen)	+	-
Vlaggen + kanon	+	-
Vlaggen + vuurpijlen1	++	-
Vlaggen + Scarey man	++	-
GooseBuster (akoestisch, VS)	++?	-
Robot vogelverjagers	++?	-
Lasers handmatig	+	-
Lasers autonoom	++	-
Border collies	+ (kort effect)	-
Broedbiotoop ongeschikt maken		
Door vossen	++	+?
Door roofvogels	+	+?
Broedsucces verminderen		
Afrasteren broedgebied	++	-

Figuur 3. Broedvogelindex van grauwe gans en brandgans in Nederland (1990-2016).

Stil uit video De Correspondent bovenste 4 foto's René Schuurmans

Links: Staatsbosbeheer Leersum heeft na een grondige voorbereiding in 2007 en 2008 samen met Duke faunabeheer en de FBE geëxperimenteerd met het vangen van ganzen om een goede vangmethode te vinden. Parallel daaraan experimenteerde Utrechts Landschap ook in de Everdingerwaarden. De methode werd door Arie den Hartog van Duke in overleg met Staatsbosbeheer ontwikkeld bij een vangactie nabij Nieuwegein en Schalkwijk. De foto's zijn van een vangst in 2008. In 2007 zijn 877 boeren- en brandgansen in 2 vangdagen gevangen en in 2008 waren dit er 4109 in circa 6 dagen (circa 50% van de lokale populatie). Het opdrijven en vangen in een kraal is nog steeds een toegepaste methode rondom de ganzenproblematiek bij Schiphol.

gansen in de foerageergebieden blijven. Boeren krijgen een vergoeding en toeslag als hun grond aangewezen is als foerageergebied, wat voor hen een voordeel is. Het concept is gebaseerd op een verondersteld conditioneringseffect. Uit onderzoek blijkt dat dit op populatieniveau onvoldoende werkt om ganzen te sturen en schade te verminderen. De foerageergebieden zijn er om ganzen in de winter op te vangen. Het probleem van de jaar rondgansen wordt daarmee niet opgelost, en bovendien zijn veel grauwe ganzen die hier overwinteren onze eigen broedvogels. Permanente verjaging door boeren of jagers is ook niet realistisch vanwege de enorme tijdinvestering.

Predatie

Zeearenden, meeuwen, vossen en andere predatoren kunnen ganzen prederen, maar het effect daarvan is, anders dan bij weidevogels, vaak lokaal en op populatieniveau gering. Predatie is effectief in de beperkte broed- en ruiperiode en kan lokaal wel leiden tot verschuivingen in broedgedrag. In gebieden met grote aantallen broedende zeearenden, zoals het Oostzeegebied waar de soort sterk is toegenomen, zijn de aantallen broedende brandgansen gedecimeerd en lijkt er sprake van een effectief 'landscape of fear'. In Nederland zijn daar (nog) geen aanwijzingen voor, ook niet in broedgebieden van de zeearend zoals de Oostvaardersplassen en Biesbosch.

Habitatmaatregelen

Een broedlocatie met een hek afschermen van het opgroei gebied van de jonge ganzen, vermindert de aanwas. Dit kan alleen in kleine gebieden. Een nadeel is ook dat de jonge ganzen tegen het hekwerk aanlopen en daar sterven, wat het draagvlak niet vergroot. Maar lokaal kan dit zeker werken.

Nestbehandeling

Bij nestbehandeling worden de eieren in olie gedompeld om te voorkomen dat ze uitkomen terwijl de ganzen de eieren wel bebroeden. Vooral in de stad, waar niet kan worden geschoten, is dit een mogelijkheid. Ook kleine goed gelokaliseerde populaties kunnen op die manier worden aangepakt. Nadeel is wel

dat na verloop van tijd de oudergansen naar andere gebieden gaan, omdat ze ervaren dat ze op die plek geen broedsucces hebben. Ook mogelijke verstoring van andere broedvogels is een nadeel, zeker bij nestbehandeling van later broedende soorten als brandgans en Canadese gans. Landelijk op populatieniveau lijkt nestbehandeling minder effectief.

Populatiebeheer door afschot

Afschot en vangen van ganzen (290.000 ganzen in 2017) heeft er nog niet toe geleid dat de jaar rondpopulaties zijn gedaald. Sommige populaties lijken gestabiliseerd, bij de brandgans is de populatieontwikkeling als broedvogel de laatste jaren onduidelijk en zijn er grote geografische verschillen en de grauwe gans neemt nog toe als broedvogel, maar stabiliseert buiten de broedtijd (figuur 4). Om afschot effectief te laten zijn, zullen jagers en terreinbeheerders nog veel meer moeten samenwerken om de aantallen omlaag te brengen. Dat zou kunnen, zoals de Jagersvereniging voorstaat, door de afschotperiode te verplaatsen van de broedperiode naar de herfst en winter. Dit sluit weliswaar beter aan bij omringende landen en de Vogelrichtlijn, maar staat haaks op het voormalige ganzenakkoord. Voor de verwachte exploderende aantallen overwinterende brandgansen is dit de enige optie. Onorthodoxe maatregelen, zoals afschot vlak voor het broedseizoen van koppelende ganzen, afschot van ganzen op het nest (daarmee wordt deels voorkomen dat er reproductie plaatsvindt) en het vangen van ruiende ganzen, zijn voor jagers omstreden, hoewel ze ook bijdragen aan vermindering van de aantallen ganzen. Die aanpak is voor brandgansen onvoldoende effectief gebleken.

Populatiebeheer door vangen

Vangen van ganzen in de ruitijd, wanneer ze niet kunnen vliegen, is een effectieve manier om in korte tijd veel ganzen te vangen. Ze worden door een gespecialiseerd bedrijf bijeengedreven en via netten naar een vangkraal geleid. Daar worden ze gevangen en in speciale trailers met CO₂ gedood. Per vangactie kunnen honderden ganzen tegelijk worden gevangen. Vooral brandgansen zijn zo goed te vangen, nijlgansen echter juist niet. Vangacties hebben in de Utrechtse uiterwaarden plaatsgevonden in 2007-2009 en vinden nu nog plaats in een straal van 20 km rond Schiphol. Veel ruiende ganzen zitten in natuurgebieden dan wel Natura 2000-gebieden (grauwe gans) en daar lopen vangacties tegen juridische problemen aan. De gevangen ganzen worden door een wildgroothandel verwerkt en worden zo voor menselijke consumptie gebruikt.

Flyway management

Het AEWA (African European Waterfowl Agreement) is een platform waarin landen de bescherming van trekkende watervogels behartigen. Een flyway is het gebied waarbinnen een populatie van ganzen zich 's zomers

en 's winters ophoudt. Voor brandgansen loopt de flyway van hun broedgebieden in de Arctis (Nova Zembla) via de Oostzee naar hun overwinteringsgebieden in Nederland. Beheer van ganzen moet mogelijk zijn als de populatie onbedreigd is en ze schade veroorzaken. Beheer moet dan wel internationaal opgepakt worden en niet nationaal, laat staan provinciaal. Hiervoor worden populatiemodellen opgezet waarin afschot, natuurlijke sterfte en broedsucces worden gebruikt om de ontwikkeling van de ganzenpopulaties jaarlijks te berekenen en daarop gewenst afschot te baseren.

Schadebestrijding of wildlijst?

De huidige Nederlandse wetgeving gaat uit van een strikte bescherming van ganzen. Provincies kunnen een ontheffing verlenen op basis van schade aan wettelijke belangen zoals landbouwschade, veiligheid, schade aan flora en fauna. Dit moet worden aangetoond op basis van provinciale gegevens. Met de decentralisatie van het natuurbeleid beoordeelt iedere provincie, en rechtbank, dit weer anders. Zo kan in Noord-Holland de nijlgans niet geschoten worden, maar in andere provincies wel. Dat maakt schadebestrijding administratief complex. Plaatsing van ganzen met een grote populatie op de wildlijst, zoals de Jagersvereniging voorstaat, levert de situatie op dat de jachthouder verantwoordelijk is voor een redelijke ganzenstand in het jachtveld, maar ook voor de schade binnen redelijkheid. Daarmee komt de verantwoordelijkheid meer bij jachthouders en terreinbeheerders te liggen. Dit leidt tot de opmerkelijke situatie dat in Nederland, in strijd met de Vogelrichtlijn, in de broedperiode onder een complex beschermingsregime meer ganzen geschoten worden dan elders in Europa onder een jachtregime. De vraag blijft of dit het ganzenprobleem wezenlijk kan oplossen, want als een soort op de jachtlijst wordt geplaatst, zal in veel gevallen een tegemoetkoming in de schade door de overheid ook wegvallen. Dan zijn de agrariërs de dupe. Voorheen was hiervoor het door jagers betaalde jachtfonds een vangnet. En kunnen jagers alleen het ganzenprobleem oplossen? Voor de brandgans staat de Europese Vogel- en Habitatrichtlijn plaatsing van de brandgans op de landelijke wildlijst in de weg, dat kan alleen onder ontheffing.

Wat nu?

Om het grote aantal ganzen te kunnen beheersen is het nodig dat:

- 1- Alle partijen intensief samenwerken om de aantallen ganzen te verminderen
- 2- Alle maatregelen, zoals vangacties en winterbejaging, per soort worden verkend op effectiviteit. Er is geen 'golden bullit' oplossing
- 3- Problemen op (Europees) flyway-niveau worden aangepakt en niet per provincie.<

Wim.Knol@jagersvereniging.nl,
guldemond@cldm.nl, jeroen@eco-logisch.com,
h.vanderjeugd@nioo.knaw.nl

foto Eline de Jong

Niet tellen, maar sturen faunabeheer gericht op gedragsverandering

Terwijl de hoeveelheid grofwild toeneemt, is er ook steeds meer discussie over de rol die dit wild kan en mag spelen. Visies op het beheer lopen uiteen van niets doen tot aantallen terugbrengen naar het niveau van homeopathische verdunningen. In dit stuk geven wij een aanzet voor een nieuwe visie op beheer die hopelijk een rol kan spelen in het bij elkaar brengen van deze verschillende visies.

— Joris Cromsigt (Utrecht Universiteit en Swedish University of Agricultural Sciences) en Dries Kuijper (Mammal Research Institute, Polish Academy of Sciences, Białowieża, Polen)

> De laatste decennia zien we een sterke toename van het grofwild (edelhert, damhert, ree en wild zwijn) in verschillende delen van het land, ook in voormalige nulstandgebieden zoals Noord-Brabant en Oost-Nederland. Hiervoor zijn verschillende oorzaken waaronder veranderingen in landgebruik, en succesvol natuurbeheer met de aanleg van een ecologische hoofdstructuur. Veel partijen verwelkomen de toename van grofwild omdat de dieren een belangrijke rol vervullen in

ecosystemen. Door eetgedrag, fysieke invloeden (denk aan wildwissels) en het verspreiden van nutriënten en plantenzaden draagt grofwild bij aan het creëren van dynamiek in het landschap, wat weer kan bijdragen aan hogere natuurwaarden in een gebied. Het succesvolle herstel van het grofwild zorgt echter ook voor problemen, zoals schade aan bos- en landbouwgewassen, ziekteverspreiding en wildaanrijdingen. En er zijn zorgen over de negatieve effecten op natuurwaarden in natuurgebieden. De discussie rond de damherten in Amsterdamse Waterleidingduinen en toenemende zorg over gebrek aan spontane verjonging in Veluwe natuurbossen zijn hiervan duidelijke voorbeelden. Door dit soort dilemma's merken wij dat er behoefte is aan een andere visie op het beheer die meer ruimte geeft aan verschillende vormen van beheer, aan grotere variatie in grofwild dichtheden, en aan het

herstellen van natuurlijke processen. Hier zetten we een aantal ideeën uiteen die hopelijk bij kunnen dragen aan een andere visie op het beheer van het Nederlandse grofwild.

Een beheer gericht op effecten en stimuleren van ruimtelijke variatie

Het huidige grofwild beheer is sterk gericht op streef- of doelstandbeheer. Kenmerkend zijn de jaarlijks terugkerende nieuwstems over het gestreefde maximumaantal wilde zwijnen, damherten en edelherten op de Veluwe. Deze nadruk op streefstanden is vanwege minimaal drie redenen discutabel. Ten eerste omdat de zorgen en wensen over het wild niet gaan over de aantallen van het wild maar over de effecten van het wild, zoals vraatdruk of effecten op Rode Lijstsoorten. Ten tweede omdat de relatie tussen aantallen en effecten vaak niet rechtlijnig is, maar juist zeer sterk varieert in ruimte en tijd. Zo zal het halveren van de aantallen grofwild niet zomaar leiden tot een halvering van de ongewenste effecten. Ten derde is er in het klassieke streefstandbeheer vaak weinig plaats voor ruimtelijke variatie in de effecten en dichtheid van het grofwild en voor verschillen in visies door verschillende terreinbeheerders over de effecten van het wild. Wat ons betreft is het afstappen van het klassieke streefstandbeheer een belangrijke stap richting een wildbeheer dat ruimte biedt aan een grotere diversiteit aan visies op de rol van het wild. Een dergelijk beheer zou zich veel meer moeten richten op de gewenste of ongewenste effecten van het wild. Dat zal volgens ons ook de communicatie tussen terreinbeheerders met verschillende visies vergemakkelijken. De discussie zal dan namelijk niet uitmonden in een gesteggel over de gewenste aantallen maar over de inhoud van het beheer: waar willen de verschillende partijen naar toe met hun gebied en welke rol kan of mag het wild daarin spelen? Cruciaal voor een beheer op effecten is dat de effecten gemonitord worden. En dat het beheer wordt aangepast als de effecten en doelstellingen niet gehaald worden. Dit 'lerend beheren' wordt nog maar zelden toegepast in Nederland. Hoewel er in het huidige faunabeheer

sprake is van verplichte wettelijke registratie van het afschot en faunatellingen, vindt er in veel mindere mate systematische monitoring van effecten plaats. Als gevolg ontbreekt nu dus ook nog vaak de terugkoppeling tussen monitoring en beheer. Voor lerend beheren is het ook van belang dat doelstellingen voor een gebied scherp gedefinieerd zijn. En dat zulke doelstellingen ruimtelijk expliciet zijn: waar in het terrein worden sterkere effecten van grofwild nagestreefd en waar juist niet?

Wildbeheer en de 'ecology of fear'

Wij pleiten voor een beheer dat is gericht op het sturen van het gedrag en herverdeling van het wild binnen het leefgebied. Een beheer dat meer ruimte biedt aan ruimtelijke en temporele variatie in lokale dichtheden van het wild. Dit sluit aan bij wat we weten over de natuurlijke effecten van roofdieren op hun prooidieren. Traditioneel dacht men dat predatoren vooral belangrijk zijn voor het reguleren van het aantal van hun prooidieren. Uit onderzoek blijkt echter dat predatoren ook een hele sterke andere rol spelen: ze herverdelen het wild over het landschap. Het wild vermijdt immers risicovolle plekken uit angst om gegeten te worden. Deze zogenaamde 'ecology of fear' blijkt een erg belangrijke manier waarop roofdieren het functioneren van ecosystemen beïnvloeden. In Noord-Amerika bijvoorbeeld leidde de terugkeer van de wolf tot herstel van bepaalde ecosystemen omdat de wolf meer dynamiek creëerde in de verspreiding, en dus graasdruk, van wapiti (*Cervus canadensis*) in ruimte en tijd. We zouden bewust gebruik kunnen maken van deze kennis uit natuurlijke systemen en dit toepassen in wildbeheer. Innovatief wildbeheer dus dat zich richt op manieren om het gedrag te sturen, op basis van de 'ecology of fear'. Een van de belangrijke lessen zegt dat de gedragsveranderingen het sterkst zijn als het risico ruimtelijk voorspelbaar is maar onvoorspelbaar in de tijd. In een dergelijke situatie weet het wild welke gebieden het moet mijden maar niet wan-

neer. Bij traditionele vormen van jacht mijdt het wild vaak de plekken waar gejaagd wordt, maar alleen tijdens de jachtperiode. Dit laat mooi zien dat de voorspelbaarheid van risico een belangrijke factor is. Een andere les is dat er voldoende afwisseling moet zijn in gebieden met hoog en laag risico. Als het risico overal hoog is, kan het wild geen kant op en reageren ze juist minder op risico. Het is ook duidelijk dat dieren hun gedrag vooral veranderen als er voldoende voedsel is. Je verwacht dan ook sterkere gedragsveranderingen tijdens het groeiseizoen dan tijdens de winter, wanneer dieren een hoger risico moeten accepteren om aan voedsel te komen. Zoals hierboven beschreven richt het huidige wildbeheer zich sterk

foto Hylke Jansman

Uit onderzoek blijkt dat predatoren als de wolf niet alleen de aantallen prooidieren reguleren, maar dat ze ook een sterke rol spelen in het herverdelen van het wild.

op het beheren van aantallen en is het juist vaak gericht op het tegen gaan van gedragseffecten en het minimaliseren van verstoring (figuur 1). Dit gebeurt deels om toekomstig jachtsucces te waarborgen, maar deels ook vanuit ethische overwegingen om minder stress bij dieren te veroorzaken. Deze denkwijze is ook terug te zien in andere praktijken zoals regels rondom recreatie om verstoring van wild te minimaliseren. Sterker nog, voor veel soorten is bewuste verstoring bij wet verboden. Innovatief beheer gericht op het sturen van gedrag vraagt dan ook om geheel nieuwe, wellicht controversiële, manieren van beheer (tabel 1). Wij willen niet direct al deze vormen van jacht of andere activiteiten tegelijkertijd propageren, maar het zijn wel methoden die beter de natuurlijke effecten van een predator kunnen nabootsen dan de traditionele jacht gericht op aantallen.

Recreatie als integraal onderdeel van het wildbeheer

Voor een gedraggestuurd beheer zijn behalve jacht vele andere gereedschappen beschikbaar. Wij zien bijvoorbeeld volop mogelijkheden om recreatie in te zetten als integraal onderdeel van het faunabeheer. Recreatie kan het wild in een gewenste richting sturen door het concentreren

van intensievere vormen van recreatie, zoals mountainbike- of hardlooperoutes, in zones waar lage wildstanden gewenst zijn (figuur 2A). Uit veel studies blijkt dat dergelijke recreatie tot hele duidelijke gedragseffecten leidt bij wild. Recreatie met honden lijkt hier vooral ook een sterke rol in te spelen waarbij loslopende honden plekken creëren die herten zoveel mogelijk mijden. Door middel van hondenloslooplegebieden kan de vraatdruk dus heel sterk verminderen. Daarnaast zou je ook kunnen denken aan het toestaan van recreatie na zonsondergang en het stimuleren van recreatie buiten de paden, vooral om minder voorspelbaar te worden voor het wild.

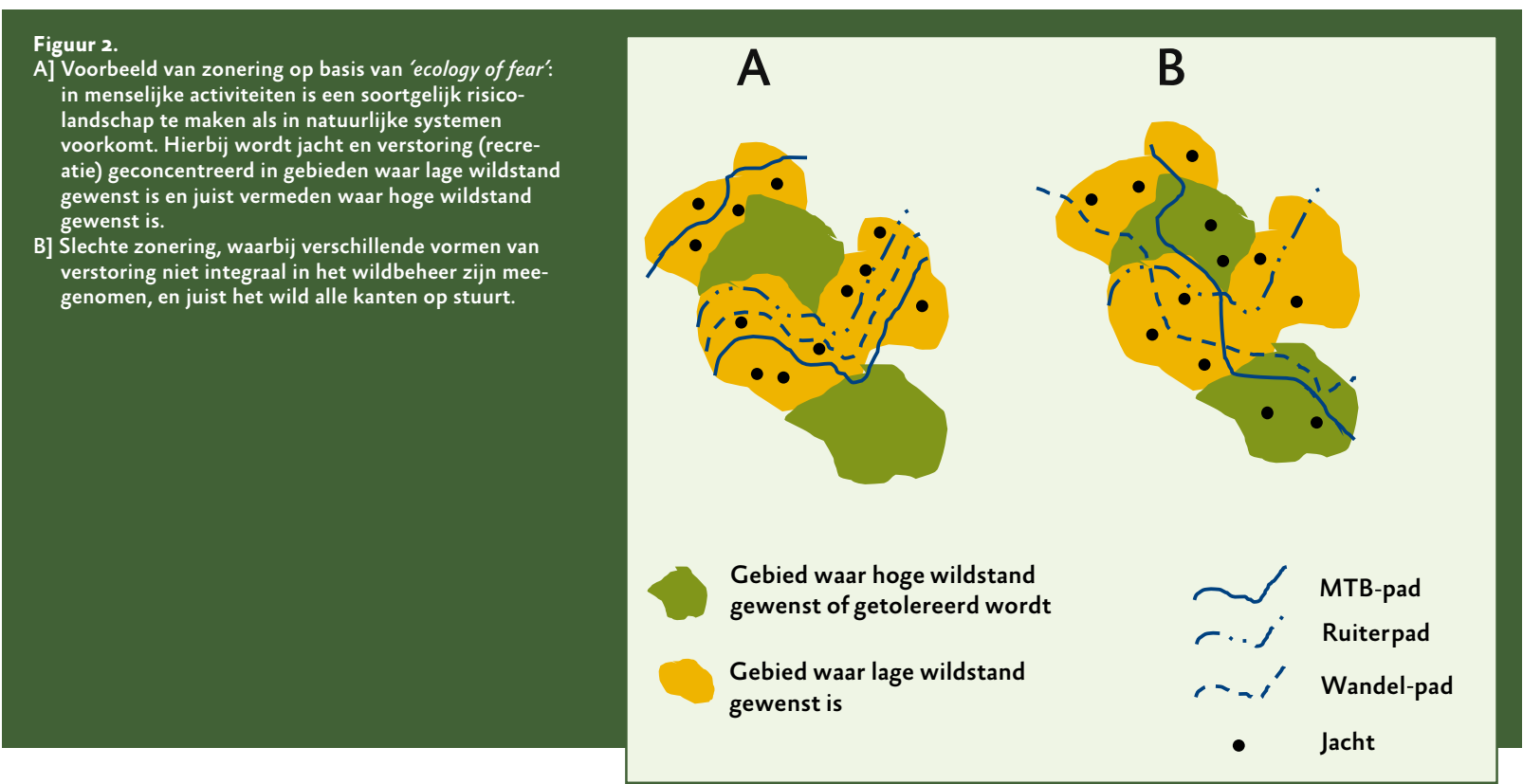
Integraal beheer op populatieniveau in grote landschappen

Voor een beheer gericht op het sturen van gedrag is het noodzakelijk dat er een sterke coördinatie is van verschillende activiteiten van betrokken partijen en terreinbeheerders. Een voorbeeld is de coördinatie van jacht en recreatie. Bovendien is het belangrijk dat dergelijke coördinatie op landschaps- en populatieniveau gebeurt zodat verschillende jagers en terreinbeheerders samen naar bepaalde doelen toe werken. Je moet voorkomen dat de ene activiteit de wildpopulatie naar kant A probeert te sturen maar dat deze vervolgens door

een andere activiteit weer wordt teruggestuurd (figuur 2B). In plaats daarvan zou je versturende vormen van recreatie (bijvoorbeeld hardloop en mountainbike) in dezelfde zones moeten plannen in plaats van in andere delen van het gebied (figuur 2A). Het gaat dus om een integraal beheer van het landschap waar alle vormen van verstoring op elkaar zijn afgestemd om het wild in de gewenste richting te sturen waarbij op sommige plekken verhoogde en op andere plekken verlaagde wildstand optreedt. Je simuleert hierbij als beheerder als het ware eenzelfde ‘landscape of fear’ als de wolf in Yellowstone en daarmee dit belangrijke onderdeel van het natuurlijke predatieproces. Bovendien kun je gericht de effecten van het wild beheren.

Uitdagingen van een beheer gericht op gedragsverandering

Wij zien ook dat er nogal wat uitdagingen zijn voor een aantal van deze innovaties. Het bewust verstoren van wilde zoogdieren is momenteel bijvoorbeeld beperkt door de huidige wet- en regelgeving en zal op vlakken ook in conflict zijn met de gedragscodes van jagers, de weidelijkheidsregels. De huidige Wet Natuurbescherming is niet optimaal voor innovatieve vormen van faunabeheer. Het omgaan met de weidelijkheids-

Tabel 1. Maatregelen voor een beheer gericht op gedragsveranderingen.

Veel van deze maatregelen zijn momenteel bij wet verboden en kunnen alleen op basis van onthefingen uitvoerbaar worden.

- Ruimtelijk voorspelbaar maar temporeel onvoorspelbare jacht/verstoring. Dus jaarrond faunabeheer, ook op zon- en feestdagen en 's nachts
- Zorg voor duidelijke zonering in gebieden met hoge en lage verstoring/jacht
- Sterkste jacht/verstoring tijdens het groeiseizoen
- Integreer en combineer verstoringen (zoals jacht en recreatie) in gebieden waar lage wildstand gewenst is en vermijdt verstoring in gebieden waar hoge wildstand gewenst is
- Jacht of recreatie met honden
- Focus jacht op cohort waar sterkste gedragseffecten te verwachten zijn (vrouwtjes en kalveren)
- Maak gebruik van geuren, geluid, objecten om risico/verstoring te verhogen in delen van landschap

Figuur 1. Illustratie van hoe traditionele manieren van jacht de kans verkleinen dat grofwild gedragsveranderingen laten zien. *Links:* gebruik van vaste jachtplekken, zoals hoge zitplaatsen, op voorspelbare tijden beperkt gedragseffecten van hoefdieren tot de jachtperiode. *Midden:* menselijke jagers doen vaak van alles om gedragsveranderingen in het jachtwild te beperken. *Rechts:* aanvullende voeding op jachtlocaties creëert een wisselwerking tussen predatierisico en een voedselbeloning.

Voorspelbare massale bronstbeleving op Het Nationale Park De Hoge Veluwe levert vrijwel geen verstoring op van de heren die daardoor van zeer nabij kunnen worden geobserveerd.

Foto's Nationaal Park De Hoge Veluwe

Hoeveel wild kan een terrein verdragen?

Het Nationale Park De Hoge Veluwe (het Park) is een 5.400 ha groot natuurgebied dat voor ongeveer zestig procent uit bos en veertig procent uit open landschappen bestaat op overwegend arme en droge zandgronden. Het beheer van het Park richt zich vooral op het behouden en versterken van de voorkomende bijzondere en zeldzame soorten. Daarnaast is er veel aandacht voor recreatie, cultuurhistorie en bosbouw. In dit artikel bespreken we de relatie tussen het realiseren van terreindoelen en het beheer van de aanwezige populaties grote hoefdieren.

— Jakob Leidekker (Het Nationale Park De Hoge Veluwe) & Jan den Ouden (Wageningen Universiteit)

> Het Park is in het begin van de twintigste eeuw ontstaan door aankopen van het echtpaar Kröller-Müller. Het huidige Park vormt een leefgebied voor edelhert, ree, wild zwijn en moeflon. Vanaf

de verlaging van de rasters in 2013 betreden incidenteel ook damherten het Park vanuit het naastgelegen Deelerwoud. Aanvankelijk werden door het aanhouden van binnenrasters de doelen voor het wildbeheer en de overige terreindoelen strikt gescheiden. Eind vorige eeuw zijn de binnenrasters verwijderd en stond het wildbeheer niet meer op zich, maar werd het beheer van de wildpopulaties afgestemd op de realisatie van de meervoudige doelen van het gehele Park. De uitdaging is om die verschillende doelen op de juiste waarde te schatten en te bepalen hoe de populaties van de verschillende diersoorten die doelen beïnvloeden. Dit gebeurt op basis van praktische veld- en vakkennis, en wordt ondersteund door wetenschappelijk onderzoek. Uiteindelijk worden in ruimte en tijd variërende onderbouwde keuzes gemaakt hoe de aanwezige populaties te beheren.

Effecten op de biodiversiteit

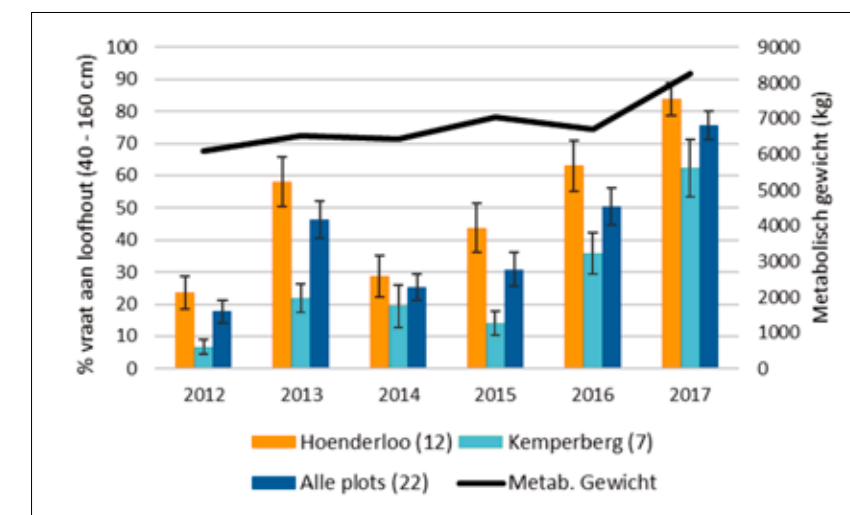
De herintroductie van edelherten en wilde zwijnen aan het begin van de twintigste eeuw is eigenlijk een vooroorlogse variant van rewilding. Vanuit verschillende delen van Europa werden dieren ge(her)introduceerd in een aparte wildbaan op het centrale deel van het Park. In de jaren negentig zijn de binnenrasters verwijderd en daarmee de wildbaan bij de overige delen

van het Park getrokken. Hierdoor ontstond het huidige omrasterde leefgebied. In 2013 zijn twee in- en uitsprongen gemaakt, waarmee alle dieren, uitgezonderd moeflons, vrij kunnen uitwisselen met de aangrenzende gebieden. Sinds de introductie heeft het wild een invloed op de bosontwikkeling in het Park. Delen van het Park waar nadrukkelijk een diverse bossamenstelling gewenst was, lagen buiten de wildbaan. Binnen de wildbaan bleef verjonging vooral beperkt tot grove den, vaak ook geholpen met tijdelijke rasters. In aanloop van de geplande rasterverlaging in 2013 is een monitoringnetwerk opgezet om de effecten van de toenmalige wilddichtheid en wilddruk in kaart te brengen, en deze te gaan volgen in de periode na rasterverlaging. Sinds 2011 wordt op meer dan tachtig transecten bekeken wat de vraat aan de topscheuten van de verjonging is. Tevens zijn 25 exclusies gemaakt van 12 bij 12 meter om de effecten van vraatdruk op de bosverjonging te volgen. Uit het onderzoek bleek dat de reeënstand afnam na introductie van edelhert, maar bovenal dat de toenmalige populatiegrootte met een voorjaarsstand van rond de 250 edelherten sterk zou moeten dalen om een gevarieerde bosverjonging tot stand te brengen. In het eerste decennium van deze eeuw is de edelhertenstand omlaag gebracht

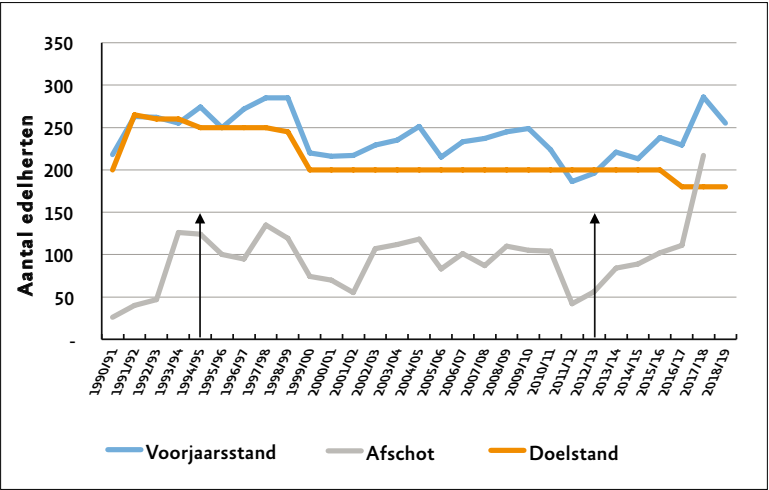
tot een voorjaarsstand van 200 dieren. Aanvankelijk veranderde de dichtheid van hoefdieren weinig na rasterverlaging, maar de laatste jaren is er een sterke toename van het aantal edelherten in het Park, hetgeen ook terug te zien is in het percentage loofbomen met uitgevreten topscheuten (figuur 1).

Het Park streeft een gevarieerde bosvegetatie na met een belangrijk aandeel loofbomen. Onder de huidige vraatdruk blijft dat doel buiten beeld. De ruwe berk kan nog doorgroeien, maar door selectieve vraat krijgen andere loofboomsoorten zoals lijsterbes, eik en zachte berk geen kans. Naar verwachting zal het aandeel naalddhout alleen maar toenemen, maar dat heeft weer een negatief effect op de bodem en op termijn ook op de leefbaarheid van het bos. Daarom heeft het Park besloten om de voorjaarsstand van edelherten te verlagen naar 180. Als blijkt dat de vraat alsnog te hoog is, zal de stand verder worden verlaagd. Het Park herbergt een aantal zeldzame vlinders, zoals de aardbeivlinder en bosparemoervlinder. Edelherten eten onder andere de plantensoorten waar deze vlinders van afhankelijk zijn. Het voorkomen van deze waardplanten wordt gemonitord om te evalueren of de vraatdruk niet ten koste gaat van zeldzame fauna en flora,

Figuur 1: Het percentage loofbomen met topvraat tussen 2012 en 2017, in twee delen van Het Nationale Park De Hoge Veluwe, en de totale vraatdruk van ree en edelhert samen, uitgedrukt als metabolisch gewicht (waarmee de vraatdruk per diersoort wordt gewogen naar het lichaamsgewicht). Gemiddeld bestaat dit gewicht uit 13% ree en 87% edelhert. De relatief hoge vraatpercentages in 2013 waren het gevolg van een langdurig sneeuwdek in de late winter.

Figuur 2: Een overzicht van de telgevens (voorjaarstand), de afschotgegevens en de vastgestelde doelstand van edelhert in Het Nationale Park De Hoge Veluwe. De pijlen geven de momenten aan waarop de rasters rond de wildbaan werden verwijderd (1994) en er openingen zijn gemaakt in het buitenraster (2013).

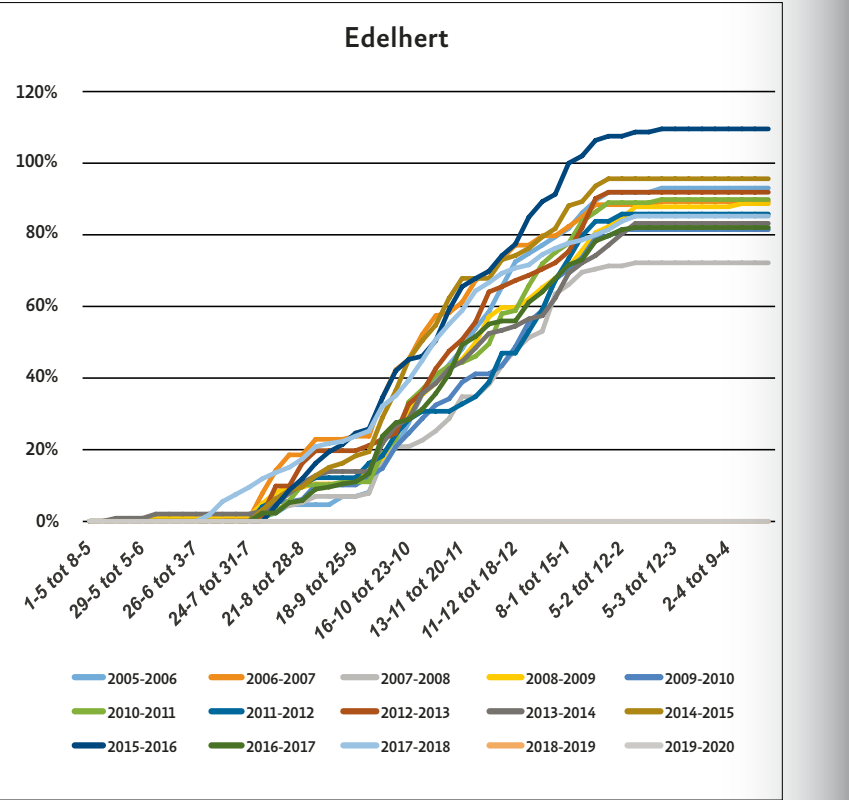
Tabel 1: Methode voor het bepalen van het benodigde afschot van het edelhert. Op basis van de voorjaarsstand wordt de verwachte zomerstand berekend. Het verschil met de nagestreefde stand bepaalt dan het afschot.

	Herten	Spitsers	Hindes	Smaldieren	Kalveren m	Kalveren v	Totaal
Voorjaarstand	105	31	75	25	25	25	286
Zomerstand	136	25	100	25	48	48	381
Streven	64	11	63	10	16	16	180
Afschot	72	14	37	15	32	32	201

Snapshot

Om wilddichtheid te bepalen is in aanloop naar de rasterverlaging van 2013 in samenwerking met Wageningen Universiteit een monitoring-systeem met cameravallen opgezet. Hiermee is aangetoond dat de dieren hun activiteit aanpassen aan de openingstijden van het Park en dat edelherten samentrekken in gebieden met weinig verstoring. Op zich zijn dit natuurlijk geen verrassende uitkomsten. In de nabije toekomst kunnen de beelden van de cameravallen wellicht gebruikt worden voor het berekenen van de lokale dichtheden van de verschillende wildsoorten. De zeventig camera’s hebben inmiddels ruim 6 miljoen foto’s opgeleverd van dieren. Om deze stortvloed aan gegevens te verwerken heeft het Park samen met Wageningen Universiteit een systeem ontwikkeld waarin de burger kan helpen met het analyseren wat er op die foto’s staat: www.hogeveluwe.nl/snapshot. De eerste dag na lancering waren al ruim 103.000 waarnemingen ingevoerd. Het wereldwijde platform Zooniverse heeft het project inmiddels geadopteerd waardoor burgers over de hele wereld mee kunnen helpen. Daarmee is het monitoring-systeem ook een belangrijke pijler geworden van de publieksvoorlichting, en draagt bij aan de naamsbekendheid van het Park.

Figuur 3: De ontwikkeling van het afschot van edelhert gaandeweg een seizoen vanaf 2005 in Het Nationale Park De Hoge Veluwe. Het percentage afgeschoten dieren is berekend ten opzichte van het beoogde afschot (y-as).

Een foto van een van 70 cameravallen.

zoals recent werd aangetoond in de Amsterdamse Waterleidingduinen. Omdat het Park een goede vlinderstand van belang vindt, mag de edelhertenstand niet onbelemmerd groeien. Overigens heeft onderzoek in het Park onlangs wel vastgesteld dat wroetactiviteit van zwijnen juist weer gunstig is voor het voorkomen van de aardbeivlinder.

Wildzichtbaarheid

Het verlagen van de wildstand ter stimulering van loofbomen mag niet ten koste gaan van de wildzichtbaarheid. Veel bezoekers komen immers voor het wild naar De Hoge Veluwe, waarbij de bronst van de edelherten een jaarlijks terugkerend hoogtepunt is. Om de wildzichtbaarheid op een hoog niveau te houden zonder dat dit ten koste is gegaan van het natuurlijk gedrag, zijn vaste plekken ingericht om de bronst te bekijken. Het wild raakt daardoor vertrouwd met de aanwezigheid van mensen en laat zich makkelijk zien. Het feit dat er soms gelijktijdig honderden bezoekers van de bronst staan te genieten, lijkt geen probleem te zijn.

Tel- en afschotgegevens

Sinds de oprichting van de Stichting in 1935 zijn tel- en afschotgegevens over het wildbeheer verzameld. De data over de edelherten laten zien dat de afwijking van de tellingen ten opzichte van de prognose steeds minder werd. Een nadere analyse op basis van gegevens uit de jachtboeken liet zien dat de nauwkeurigheid van de veldtellingen voor edelhert en moeflon hoog is. In de jaren voor het openen van het raster in 2013 was de afwijking van veldtelling ten opzichte van de prognose gemiddeld niet meer dan 2%. Waarschijnlijk wordt de populatiegrootte van wild zwijn bij veldtellingen onderschat. Na het op twee plaatsen openen van het raster in 2013, en vooral nadat op het Deelerwoud (Natuurmonumenten) is gestart met afschot, is de stand van edelherten in het Park sterk toegenomen (figuur 2).

Faunabeheer

Faunabeheer is uiteraard niet het enige doel in het Park. Na afwegingen kan het zo zijn dat er re-

Damhert

Edelhert

laties worden gezien tussen fauna en de te bereiken doelen. Als de fauna andere doelen in de weg zit, kan de beheerder overwegen om in te grijpen. In het Park is besloten om de wildpopulaties te reguleren via afschot. De basis daarvoor zijn de tellingen in het voorjaar. Omdat de gemiddelde aanwas kan worden berekend kan de zomerstand (na de geboortegolf) worden bepaald. De zomerstand min het gewenste/vastgestelde aantal bepaalt het te realiseren afschot (tabel 1).

Omdat alleen het Park verantwoordelijk is voor de te bereiken doelen en de daarbij horende uitvoering heeft De Hoge Veluwe het jachtrecht zelf behouden. De Stichting laat zich daarbij helpen door maximaal vijftien externe jagers die onder directe begeleiding staan van de vier jachtopzichters in dienst van het Park. Bejagen vindt uitsluitend plaats in een hoogzit en bersen vindt alleen onder begeleiding van een jachtopzichter plaats. De jachtopzichters weten door hun dagelijkse aanwezigheid in het Park exact hoe het praktisch georganiseerd moet worden om een maximaal resultaat te bereiken. Het te realiseren afschot is taakstellend en wordt gaandeweg het seizoen per week gevolgd. Omdat het verloop van het afschot door de jaren heen dezelfde ontwikkeling doormaakt (figuur 3) kan redelijk vroeg in het seizoen worden ingegrepen als dat nodig is. Als blijkt dat de externe jagers het te realiseren doel niet gaan halen, nemen de jachtopzichters een deel voor hun rekening.

Toekomst

Het Park ziet nog verschillende mogelijkheden tot verbetering in het bedienen van verschillende doelen. Zo zou de eigenaar/beheerder een duidelijker positie moeten krijgen in het beleid.

Er wordt in de discussie rondom faunabeheer nog te veel over het schot gesproken en te weinig over het doel van een terrein. Generieke doelstanden voor grote gebieden gaan voorbij aan het feit dat voor het bereiken van gestelde doelen, die doelstanden op kleinere schaal tot ongewenste effecten kunnen leiden. Het faunabeheer zou dus veel meer gedifferentieerd in ruimte en tijd moeten worden om recht te doen aan de meervoudige doelen die altijd voor terreinen gelden. In het kader van het concept ‘draagkracht’ pleit het Park er dus voor om dit niet alleen in de klassieke zin te benaderen, dat wil zeggen als de hoeveelheid voedsel die een bepaalde populatiegrootte kan dragen, maar juist de draagkracht te zien als een evaluatie van de mogelijkheden om gestelde terreindoelen te realiseren bij een gegeven populatiegrootte van grote hoefdieren. Daarnaast zou het goed zijn om analoog aan de toestemming voor professionals ook particuliere jagers met een geluiddemper te mogen laten jagen. De ervaringen die de afgelopen 10 jaar met het jagen door de jachtopzichters van het Park met een geluiddemper zijn opgedaan, zijn uitermate positief. Er wordt minder onrust geconstateerd in de nabije omgeving van een afgegeven schot.

Als laatste zou het goed zijn om ten behoeve van de wildzichtbaarheid het jaar rond jagen mogelijk te maken. Het Park is ervan overtuigd dat afschot van alleen lopende smaldieren en spitsers in de periode dat zij worden verstoten door het moederdier uiteindelijk positief uitpakt op de rust onder de blijvende populatie. Onderzoek in het buitenland bevestigt die indruk.<

Leidekker@hogeveluwe.nl
jan.denouden@wur.nl

De ophoping van strooisel bovenop de bodem in de arme bossen van de zandgronden, baart diverse vakgenoten zorgen. Deze situatie wordt vergeleken met rijkere bossen waar het strooisel in de bodem verdwijnt, en met armere bossen waar de strooisellaag dunner is onder bomen met makkelijker verteerbaar “rijk” strooisel zoals esdoorn en Amerikaanse vogelkers. De redenering is dat bij rijk strooisel de nutriënten snel opgenomen worden in de kringloop, terwijl in de arme bossen met moeilijk verteerbaar strooisel van bijvoorbeeld groveden en eik, de nutriënten in het opgehoopte strooisel blijven zitten. Dit strooisel heeft een verzurend effect op de bodem waardoor nutriënten uitspoelen en de verzuring door het strooisel draagt bij aan het mobiliseren van het voor planten giftige aluminium. Hierbij wordt geen rekening gehouden met de belangrijke rol die schimmels spelen in de bossen op arme zandgronden.

Het bodemleven

Op veel arme zandgronden in Nederland, vaak met een voorgeschiedenis van heide, ontwikkelden zich humuspodzol-bodems. Deze bodems zijn zuur, vaak met een pH tussen 3 en 4,5. Dit is een milieu dat niet geschikt is voor de meeste gravende regenwormen. Deze regenwormen zijn in staat om veel grond te verplaatsen en zijn verantwoordelijk voor het mengen van de bovenste bodemlaag en het in de grond trekken van het strooisel waardoor het sneller verteert. De afwezigheid van gravende regenwormen in de zure bodem, in combinatie met een neerslag overschot (er valt meer regen dan er verdampt en dus is er een beweging van water naar beneden), zorgt ervoor dat deze podzol-bodems een duidelijk gelaagde opbouw hebben. Een humuslaag op het zand met meer en minder verteerd blad en ander plantenresten, een bleekgrijze uitspoelingslaag, daaronder een donkere inspoelingslaag en geheel onderop het moedermateriaal: doorgaans zand met misschien een beetje leem. Het zure milieu maakt dat schimmels een hoofdrol spelen in deze bodems, zowel voor de afbraak van strooisel als voor de groei van veel bomen en planten.

Schimmels

Schimmels zijn voor hun energiebehoefte en groei net als dieren afhankelijk van planten of andere organismen. Een deel van de schimmels haalt zijn suikers en andere voedingsstoffen uit dood organisch materiaal zoals naalden, bladeren, takken en hout en draagt zo

Foto: Simon Egli, Ivano Brunner, Edig, Forschungsanstalt WSL, Merkblatt für die Praxis 35, 3. Auflage, 2011.

Humuspodzol: onbegrepen maakt onbemind

bij aan de vertering hiervan. Andere schimmels betrekken hun suikers van levende planten. Het meest interessant voor de boom zijn de schimmels die in “ruil” voor suikers geproduceerd door de boom, onder andere voedingsstoffen aan de wortels leveren. Dit zijn de zogenaamde mycorrhizaschimmels. Deze samenwerking tussen plant en schimmel komt in alle bodems voor, meer dan 90 % van de plantensoorten gaat met mycorrhizaschimmels een relatie aan. Op arme bodems zijn die relaties voor de planten belangrijker dan op rijkere bodems.

Er zijn veel verschillende typen mycorrhizaschimmels. Op arme grond, waar zich een strooisellaag bovenop de bodem ontwikkelt, gaat het hoofdzakelijk om zogenaamde ectomycorrhizaschimmels. Boomsoorten die op arme groeiplaatsen kunnen groeien zoals eik, berk, beuk en groveden, hebben relaties met veel ectomycorrhizaschimmels waaronder veel op de boomsoort gespecialiseerde soorten. Makkelijk aan de vruchtlichamen te herkennen soorten zijn bijvoorbeeld vliegenzwam, kastanje boleet en aardappelbovist.

Rol ectomycorrhizaschimmels in het bos

Ectomycorrhizaschimmels vervullen verschillende functies in het bodemecosysteem:

- Het meest in het oog springend is een verbeterde opname van water en nutriënten door de planten (niet alleen N, P, K, Ca en Mg, maar ook micronutriënten zoals B, Mn, Zn, Cu en Fe). Enerzijds hebben veel schimmeldraden een veel kleinere diameter dan plantenwortels waardoor ze efficiënter zijn in de opname van nutriënten. Bij een aantal soorten is het netwerk van fijne schimmeldraden zeer uitgebreid zodat ze een groot bodemvolume kunnen exploiteren. Anderzijds zijn mycorrhizaschimmels in staat om weinig mobiele en slecht beschikbare nutriënten te mobiliseren uit verschillende bronnen en op verschillende manieren. Sommige ectomycorrhizaschimmels halen nutriënten voor de plant uit het door andere schimmels deels verteerde strooisel of uit uitgespoelde organische verbindingen dieper in de bodem. Er is zelfs een ectomycorrhiza schimmel die springstaarten doodt en verteert. Andere ectomycorrhizaschimmels zijn in staat om schaarse elementen te onttrekken aan het minerale zand door de productie van sterke zuren. De minerale nutriënten die daarbij vrijkomen worden opgenomen door de schimmel. Dit is een extreem langzaam proces. Door de productie van zuren dragen de schimmels bij aan het zure milieu in de bodem. Al met al zit een belangrijk deel van de nutriënten in deze bosbodems in de schimmelbiomassa.

- De ectomycorrhizaschimmels vormen, om de kwetsbare worteltopjes van de plant, een soort sok van schimmelweefsel. Zo beschermen deze schimmels de wortel tegen droogte, ziekteverwekkers in de bodem en zware metalen zoals aluminium, dat in zure bodems (pH < 4,5) gemobiliseerd wordt en giftig is voor de plant.

- Daarnaast vormen deze schimmels ondergrondse netwerken van schimmeldraden die verschillende bomen met elkaar kunnen verbinden. Ze dragen zo bij aan een ondergrondse herverdeling van onder andere nutriënten. Dit schimmeln netwerk, en de productie van stoffen die bodemdeeltjes aan elkaar kitten door ectomycorrhizaschimmels, zorgt voor stabilisatie van de bodem.

Slot

In veel bossen op de zandgronden in Nederland zijn zure humuspodzolen een gegeven. In deze bodems spelen schimmels een belangrijke en onderbelichte rol in de nutriëntenkringloop. Het is, om het functioneren van deze bossen goed te kunnen beoordelen en maatregelen te onderbouwen, van belang om meer aandacht te besteden aan bodemschimmels.

Kees Konings, keonings@gmail.com

Kees Konings vormt samen met Jacobine Diepenhorst de redactie van de KNBV pagina's, kopij@knbv.nl

Nieuwe opbrengsttabellen

Sinds begin vorige eeuw wordt in Nederland onderzoek gedaan naar de groei van boomsoorten. Dat resulteert onder andere in 'opbrengsttabellen' waaruit de groei en opbrengst kan worden afgelezen. De laatste versie, uit 1996, was van de hand van (o.a.) Hans Jansen van de Landbouwwuniversiteit Wageningen. Onlangs zijn de Opbrengsttabellen Nederland 2018 verschenen. In vergelijking met de tot nu toe geldende opbrengsttabellen bevat deze bundel meer soorten en meer dunningregimes en zijn de tabellen op basis van de beschikbare Nederlandse meetgegevens bijgewerkt.

De bundel is geredigeerd door Hans Jansen en Anne Oosterbaan en is als hardcopy (via Bos en Hout Support) en e-book beschikbaar (via Wageningen Academic Publishers). In het decembernummer van het Vakblad Natuur, Bos en Landschap zal hier meer aandacht aan worden besteed.

Buitenlandexcursie 2019

Van 12 t/m 15 juni 2019 organiseert de commissie Buitenland van de KNBV een excursie naar bossen even ten noorden van Frankfurt. Het thema is: bosbeheer en klimaatverandering, met bijzondere aandacht voor boomsoortenkeuze. Er zullen enkele locaties worden bezocht waar minder bekende/gebruikte boomsoorten sinds langere tijd zijn toegepast in bosverband, die onder andere mogelijk interessant zijn in het kader van klimaatverandering. Het volledige programma wordt binnenkort bekend en op de website van de KNBV geplaatst. U kunt alvast uw interesse kenbaar maken bij Casper de Groot, casperdegroot@gmail.nl of 06-55 85 35 09.

Circulair bouwen

In een vorige column schreef mijn collega columnist reeds over de rol van bossen in het klimaatakkoord. Dat bos en hout een rol horen te spelen in het klimaatakkoord is voor mij kristalhelder. Gelukkig vinden steeds meer mensen dat ook. Een ander belangrijk beleidsthema op dit moment is circulair bouwen. Circulair bouwen is hot. Waar eerst woorden als duurzaam en biobased dé termen waren, is circulair nu hét thema. Maar wat is nu precies circulair? Is gerecycled plastic meer circulair dan de kringloop van bos en hout?

Een definitie van circulair bouwen is ingewikkeld omdat het veel dimensies omvat. De status van het materiaal (biobased, hergebruikt, gerecycled), de bouwschil (gebouw, gebouwde omgeving, maar ook inrichting), de bouwfase (ontwerp, realisatie, gebruik, onderhoud, sloop). Ontwerp je iets op levensduur, of op gemak van onderhoud/vervanging? Op dit moment is alles te verkopen onder circulair met een goed verhaal.

Het nieuwe platform CB23, een initiatief van onder andere Rijkswaterstaat en de NEN, gaat invulling geven aan het framework voor en het meten van circulariteit. Voor hout is het van belang om het zo veel en zo lang mogelijk in de cyclus te houden. De volgorde van de dingen is wel degelijk relevant: eerst kiezen voor biobased, daarbinnen cascaderen, dan in de afvalfase eerst repareren, dan levensduur verlengen, herbruiken en tot slot recyclen. Meer circulair dan hout uit een duurzaam beheerd bos wordt het volgens mij niet. Duurzaam geproduceerd hout is altijd beter dan plastic, want het creëert vraag naar hout en dat is goed voor het bos. Dat helpt het klimaat ook. Nu zorgen dat het zo in de definities en rekenmethodiek terecht komt.

Berdien van Overeem

foto Renske Schulting

Plankhekje

Hier ziet u een voorbeeld van een praktijk-raadsel waar ook wij werkelijk geen touw aan konden vastknopen. Het blijkt echt met beheer van onze terreinen te maken te hebben, maar je komt het zeker niet iedere dag tegen. Heeft u enig idee wat dit voor constructie is? En herkent u deze in een van de volgende antwoorden, die ons panel ons heeft aangedragen?

- Dit is de deksel van een beschermkooi voor weidevogels (tegen zowel kraai als vos effectief). Door het handige katrolsysteem kunnen er wel steltlopers in, maar geen predatoren!
- Dit is een originele Brabantse patrijzenval: beetje voer er onder en eromheen en de patrijs sjokt nietsvermoedend in de klapval van de plankjes.
- In het vogelweidegebied komen soms onverwachte schuurfondsten te voorschijn: hier een spindel voor het onontwaaar oprollen en afwikkelen van mistnetten voor de illegale vinkenjacht (een vintage exemplaar uit de jaren vijftig).
- Een ganzenjager moet soms lang op de grond stilzitten in het veld. Deze laagzit schuin insteken en een comfortabele rugleuning staat. De pet kan links of rechts worden weggehangen, en het dubbelloops veilig aan de andere kant.

e. Dit is een typisch Drentse veenschoen om onder de voet te binden en over slap hoogveen te kunnen lopen zonder erin weg te zakken. Tot midden twintigste eeuw nog in gebruik bij jagers.

Praktij kraadsel door Ido Borkent, Erwin Al en Renske Schulting, met dank aan het deskundigenpanel en aan Cees van Geel van de vereniging natuurtoezicht voor het idee.

Antwoord
Over dit heel eenvoudige rekje van hout is eigenlijk maar weinig bekend. Het is tot ongeveer 15 tot 20 jaar geleden door een particulier in Brabant en Zeeland gebruikt als stroopwerktuigje. Hij groef een klein kuilje onder dit rekje, dat hij daarna als valletje opzette. Het bestaat uit een paar plankjes gemaakt van een sinaasappelsijde. Daar omheen en daar onder stroomde hij wat voer en grt. Ging het veldhoen (ofwel: patrijs) hierop staan (poten) of pikken (kop) dan klapten de plankjes dicht, en dan ... gevangen! B. Is dus het juiste antwoord.

agenda

21 november
Cursus Aandacht voor Groen
www.cursuscentrumcambium.nl

23-november
Veldcursus ecohydrologische systeemanalyse
www.vbne.nl

24 november
SOVON-dag
www.sovon.nl

24 november
Symposium Heimans en Thijss Stichting
www.heimansenthijssstichting.nl

28 november
Cursus Boombescherming in Omgevingswet
www.ekootree.nl

30 november
Werkshuurbijeenkomst 'Omgaan met jongeren in Natuur en Landschap'
www.vbne.nl

foto Hans van den Bos, Bosbeeld

19 december
Cursus Wet natuurbescherming: beheer
www.ipcgroen.nl

5 december
Themabijeenkomst
Soortmanagementplannen op basis van gebiedsinventarisatie of risicobenadering?
www.netwerkgroenebureaus.nl

6 december
Middagsymposium 'Samen voor Natuur'
www.hvhl.nl

4 april 2019
Kennisdag eco2eco
www.eco2eco.info

juridica

Natuurnetwerk 2.0

Nu zojuist het Besluit Kwaliteit Leefomgeving (BKL) definitief is en als wetgeving (een heuse Algemene Maatregel van Bestuur onder de toekomstige Omgevingswet) het Staatsblad gehaald heeft, weten we hoe binnenkort vanaf 2021 het Natuurnetwerk Nederland (NNN) oftewel de voormalige EHS beschermd gaat worden. Alles zou beleidsneutraal worden overgezet vanuit de huidige regelgeving, maar voor het NNN geldt dat kennelijk niet. Soms wordt de bescherming strenger, maar soms ook juist weer niet.

In het nu nog geldende Barro (Besluit algemene regels ruimtelijke ordening) wordt het NNN beschermd met een best wel streng nee, tenzij-regime, een soort habitattoets light: de wezenlijke kenmerken en waarden (de bekende WKWs) van het gebied mogen niet significant worden aangetast, tenzij er geen alternatieven zijn, er sprake is van een groot openbaar belang en er compensatie plaatsvindt. Dat nee, tenzij-regime wordt in het BKL echter niet meer genoemd. Ook de alternatieventoets en dat groot-openbare belang vinden we niet meer terug. Provincies zijn alleen nog maar verplicht om de begrenzing en de WKWs vast te stellen en voor natuurcompensatie te zorgen.

Dat laatste is winst want in de oude regeling was ook financiële compensatie wel okee. Binnenkort zal er echter uitsluitend fysiek gecompenseerd kunnen en moeten worden, dus echte compensatie in natura. Er moet zo staat er letterlijk: 'tijdig worden gecompenseerd, zodanig dat de kwaliteit, oppervlakte en samenhang van het natuurnetwerk behouden blijven'. Dat lijkt me prima voor de natuur. Het is een aanscherping van de huidige regeling. Wel is het jammer dat provincies in hun omgevingsverordening niet meer expliciet wordt opgedragen om daarin een nee, tenzij-beschermingsregime op te nemen. De daarbij behorende significantietoets, alternatieventoets en het groot-openbaar belang worden niet meer genoemd.

Dat betekent dat provincies dus meer vrijheid krijgen om hun NNN-toets in te richten. Het zou zelfs kunnen verworden tot een zwakkere ja, mits-toets. Het enige dat geëist wordt van het provinciale beschermingsregime is dat de regels verzekeren dat de kwaliteit en oppervlakte van het NNN niet achteruit gaan en dat nadelige gevolgen tijdig gecompenseerd worden, aldus letterlijk art. 7.8 lid 2 BKL. Dat is minder dan wat nu geëist wordt in het Barro.

Het kan gaan betekenen dat twaalf provincies het elk weer anders gaan doen en ook iedere vier jaar na politieke wisselingen in provinciale staten en gedeputeerde staten veel ruimte hebben voor veranderingen. De provinciale diversiteit en rechts(on) zekerheid valt nu nog mee omdat het Barro veel strenger en preciezer is. Waarom is dat losgelaten? Hier dus geen beloofde beleidsneutraliteit maar beleidsverandering. Om precies te zijn: beleidsafzwakking.

De EHS startte in de jaren 90 slechts als planologisch beleidsconcept zonder wettelijke borging en dus zonder juridische afdwingbaarheid. Dat veranderde pas begin jaren 10 met het Barro, maar inmiddels dreigen we weer af te zakken van hard law naar soft law. Dat is nooit goed.

Fred Kistenkas

Staro
NATUUR EN BUITENGEBIED

**ECOLOGISCH ONDERZOEK
GEBIEDS-EN NATUUR ONTWIKKELING
BOS- EN NATUUR BEHEER**

Lodderdijk 38a
5421 XB Gemert
tel (0492) 450 161
fax (0492) 450 162
info@starobv.nl

www.starobv.nl

It Fryske Gea is op zoek naar een

Toezichthouder met BOA licentie / Beheermedewerker
(32-40 uur per week)

Voor informatie zie: <https://www.itfryskegea.nl/vacatures/boa-beheermedewerker/>

RANOX
natuuraannemer

RANOX natuuraannemer werkt voor de natuur T 085 75 00 600 W www.ranox.nl

VOSJE & HAASJE

GAAN DE NATUUR IN NEDERLAND REGELEN

WAT DOEN WE? EERST
NAAR DE FLEVOPOLDER...

...OF PAKKEN WE GELIJK
DE VARKENS IN EPE?

